

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN TƏTBİQİ ONOMASTİKASI

İxtisas: 5706.01 – Azərbaycan dili

Elm sahəsi: filologiya – dilçilik

İddiaçı: **Reyhan Yusif qızı Həbibli**

Elmlər doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçi:

akademik

Ağamusa Ağası oğlu Axundov

Rəsmi opponətlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Qara İbrahim oğlu Məşədiyev

filologiya elmləri doktoru, professor
İbrahim Məhəmməd oğlu Bayramov

filologiya elmləri doktoru, professor
Astan Əhmədşan oğlu Bayramov

filologiya elmləri doktoru, professor
İkram Ziyad oğlu Qasimov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

akademik

Möhsün Zelləbdin oğlu Nağısoylu

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor

Nadir Baləođlan ođlu Məmmədli

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Onomastika problemləri hər zaman alimlərin diqqətini cəlb edib və hal-hazırda da aktual sayılır. İndiyə qədər xüsusi adların inkişaf tarixinin və işlənməsinin əsas qanunauyğunluqları müəyyən edilmiş, təsnif prinsipləri əsaslandırılmış, onların formalaşmasında dil və sosial faktorların rolu təyin edilmiş, tədqiqat metodları dəqiqləşdirilmişdir.

Xüsusi adlar mühüm etnoqrafik və mədəni-tarixi informasiyanın daşıyıcısıdır. Onomastikanın bütün inkişafı ərzində onun tədqiqat sahəsini təşkil edən vahidlər toplusunun müntəzəm olaraq yeni mənalara qazanması və yeni vahidlərin, o cümlədən terminlərin yaranması baş verir. Onimlər nominativ spesifikasiyasının və işlənmə xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə hərtərəfli linqvistik analiz tələb edir.

Tətbiqi onomastika adlandırma və addəyişmə, əcnəbi adların transkripsiya və transliterasiya məsələləri ilə məşğul olur, ənənəvi (tələffüz və yazılışa görə) tərcümə olunan və olunmayan adları təyin edir, respilyent-dilin vasitələri ilə yad adların ötürülməsi üzrə təlimatlar yaradır, derivasiya proseslərini öyrənir. Bədii ədəbiyyatda xüsusi adların funksiyalarının öyrənilməsi nəzəri və praktik maraq kəsb edir. Onomastik leksikanın işlənilmə qanunlarını bilmək, müxtəlif kommunikativ situasiyalarda adlarla işləmək vərdişlərinin olması, adlara xas informativlik xüsusiyyətinin zənginliyini başa düşmək çox vacibdir. Ümumiyyətlə, tətbiqi onomastikaya dair kompleks araşdırmaların olmaması onun tədqiqini aktuallaşdırır.

Dissertasiya Azərbaycan dilçiliyində tətbiqi onomastika məsələlərinin və dilçiliyin prioritet yanaşmaları baxımından onimlərin xüsusiyyətlərinin kompleks təhlilindən ibarətdir.

Onomastikanın müasir inkişaf mərhələsi onimlərin antroposentrik mövqelərdən təsviri məsələlərinə diqqətin artması ilə səciyyələnir. Müasir dilçilikdə antroposentrik paradigmanın şərtlərindən biri ekstralingvistik amillərin mürəkkəb məcmusu və sosial yönümlü ideyalarla təyin edilən onomastik diskurs məkanının öyrənilməsidir. Antroposentrik paradigma onomastik materialı təkcə klassik yanaşmalar mövqeyindən deyil, həm də etnolingvistik, psixolingvistik,

lingvokulturologiya, koqnitiv dilçilik, mədəniyyətlərarası kommunikasiya və s. metodikalarının tətbiqi ilə araşdırmağa imkan verir.

Hər bir dilin onomastik məkanı o dildəki xüsusi adlardan ibarətdir. Bu məkanı ad verən xalqın koqnitiv təsəvvüründə mövcud olan dünya modeli müəyyən edir. Etnokultur təcrübəni özündə toplamaq qabiliyyətinə malik adlar dilin leksik sistemində xüsusi yer tutur. Onomastik vahidlərin dilin xüsusi yarım sistemi olması hamı tərəfindən qəbul edilmişdir. Onlar öz əlamətlər toplusu ilə birlikdə spesifik qanunauyğunluqlara malik müstəqil sahədir. Onimlərin xarakteri və tərkibi müxtəlif növ dilxarici amillərin təsirindən asılıdır, buna görə də xüsusi adlar siyahısında milli və alınma (habelə əcnəbi), təbii və süni yaradılmış adlar mühüm yer tutur və təfəkkürün, mədəniyyətin və dilin kompleks tədqiqi üçün əlverişli şərait yaradır.

Dilin onomastikonu əsas və periferik hissələrdən ibarətdir. Demək olar ki, bütün dillərdə ən çox öyrənilmiş vahidlər antropnim və toponimlərdir. Bu onunla izah olunur ki, onlar həm elmi, həm də məişət planında daha böyük maraq kəsb edir, çünki antropnimlər daha çox onimik xüsusiyyətlərə malikdir, istisnasız olaraq hamıya verilir və insanın şəxsi sahəsini təşkil edir. Çoxsaylı tədqiqatlarda antropnim və toponimlərin növləri advermənin mədəni ənənələrinin təzahürü, etimologiyanın, antropnimik və toponimik nominasiyanın prinsip və üsullarının aşkar edilməsi nöqtəyi-nəzərindən öyrənilmişdir. Toponimlər, öz növbəsində, solumda, hər hansı bir məkanda baş verən hadisələrin tarixi şahidləri kimi, bizi əhatə edən gerçəklik, bu və ya digər etnosun həyatı və adət-ənənələri haqqında informasiyanı cəmləşdirir. Müasir cəmiyyətin tərəqqisi ilə əlaqədar hazırda onomastik periferiya daha çox inkişaf edir və nəticə etibarilə onomastik vahidlərin korpusu genişlənir.

Bütün bunlar müasir onomastik məkanın hərtərəfli öyrənilməsinin zəruriliyini şərtləndirir. Hər bir dildə onomastik leksika çox zəngindir, lakin bir çox faktlar, qiymətli onomastik material tədqiqatdan kənar qalıb. Məhz onomastik materialın korpusunun xeyli genişlənməsi, nominasiyanın yeni denotatlarının tədqiqatda cəlb edilməsi xüsusi adlara olan marağı daha da artırır.

Son illərdə onomastik məkanın müasir vəziyyətini, leksikoqrafik

təsvirini, metodoloji və nəzəri potensialını müəyyənləşdirə bilən tədqiqatlara kəskin ehtiyac duyulur. Müasir mərhələdə onomastik məkanın ayrı-ayrı zonalarının kompleks təsvirinə ehtiyac yaranmışdır ki, bu da öz növbəsində, onların spesifikliyini üzə çıxara və gələcək tədqiq perspektivlərini nəzərdə tuta bilər.

Müəyyən formalaşma mərhələsində şəhərdaxili obyekt adları sisteminin öyrənilməsi, nominator və adresat baxımından bu adların rolunun qiymətləndirilməsi vacibdir. Onlar dil daşıyıcısının şüuruna daxil olaraq onun dünya mənzərəsinin formalaşmasında iştirak edir. Bu sahədəki tendensiyaların xarakteristikası və təhlili müasir Azərbaycan onomastikasının mühüm vəzifələrindəndir, eyni zamanda, nominasiya nəzəriyyəsi, koqnitiv dilçilik istiqamətindəki tədqiqatlar üçün material ola bilər. Bu adların koqnitiv imkanlarının, tərkib hissələrinin semantik-struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi əhəmiyyətlidir. Məhz bu aktual problemlər tətbiqi onomastika sahəsində toplanan təcrübənin analitik tədqiqinə, müasir onomastik məkanın analizinə, onimlərin tədqiqində müxtəlif yanaşmaların aşkar edilməsinə və xüsusi adlar lüğətlərinin təhlilinə həsr olunmuş dissertasiyada araşdırılır.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. İşdə qarşıya qoyulan vəzifələr kompleksinin həlli üçün müasir Azərbaycan onomastik məkanının müxtəlif zona və sahələri və müvafiq olaraq bu məkanı əmələ gətirən onomastik vahidlər sistemi əsas tədqiqat obyekti kimi seçilmişdir. Tədqiqatın predmeti isə nominasiya motivləri, onların onomastik şəbələrdə təzahürü, onimlərin bir növdən digərinə keçidinin xarakteri və forması, bədii mətnə xüsusi adların yaradılması və istifadəsi, onimlərin nitqdə işlənməsi, ərazi və dil baxımından yayılmasıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi onomastik vahidlərin tətbiqi cəhətdən derivativ-funksional potensialının üzə çıxarılması və təhlilidir.

Qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli vacibdir:

– Onomastik tədqiqatların inkişafını izləmək, onomastikanın ümumi nəzəriyyəsində prioritet istiqamətlərin elmi-analitik xülasəsini vermək, onomastik materialın tədqiqinin əsas metodikalarını, müasir araşdırmaları təhlil etmək;

– Azərbaycan onomastikasının terminoloji aparatının

məzmununu öyrənmək və müəyyən etmək; işlək terminlərin seçimini əsaslandırmaq və onların tərifini vermək; Azərbaycan onomastik terminologiyasının müasir vəziyyətini müəyyən etmək, onun analizini həyata keçirmək;

– Müasir dilçilikdə ümumi və xüsusi isimlərin öyrənilməsi problematikasını nəzərdən keçirmək; xüsusi isimlərin ümumi leksikaya və əksinə keçid üsullarını üzə çıxarmaq və təhlil etmək; deonimlərin, tranonimlərin statusunu müəyyən etmək və xarakteristikasını vermək;

– Onomastik məkanın məzmununu müəyyən etmək və mərkəz-periferiya münasibətləri əsasında onun strukturunu təyin etmək; onomastik məkanın əsas və periferik şöbələrinin semantik və sözyaradıcılığı modellərinin özünəməxsusluğunu üzə çıxarmaq;

– Adresata effektiv təsir göstərmək məqsədilə istifadə olunan onomastik nominasiyanın spesifikasiyasını, prinsiplərini və həmin prinsiplər çərçivəsində onimlərin əsas tematik qruplarını müəyyənləşdirmək; periferik onimik sahələrdə müasir adlandırma tendensiyalarını aşkar etmək; öyrənilən nominasiyaların funksional-praqmatik potensialını nəzərdən keçirmək; renominasiya proseslərinin xarakteristikasını təsvir etmək;

6. Antroponimlərin kommunikativ-praqmatik potensialını açmaq;

7. Erqonimik sistemin inkişaf dinamikasını izləmək; erqonimiyanın kommunikativ potensialını dəyərləndirmək;

8. Şəhər adlarının adresant və adresat tərəfindən interpretasiya xüsusiyyətlərini təsvir etmək;

9. Tətbiqi kommunikativ texnologiyaların xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;

10. Poetik onomastikanın ümumi məsələlərini və əsas kateqoriyalarını nəzərdən keçirmək; müxtəlif janrlı bədii əsərlərin onomastik məkanının başqa dilə ötürülməsi zamanı meydana çıxan problemləri üzə çıxarmaq; əsərlərin tərcüməsi zamanı onim qarşılıqlarının formalaşma metodlarını müəyyənləşdirmək;

11. Adların, onların assosiativ-mədəni fonunun aşkar edilməsinin prosedurunu işləyib hazırlamaq; dünyanın normativ elmi mənzərəsinin leksikoqrafik təqdimatının prinsipi və strukturunu işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın mənbələri onomastik ədəbiyyat, KİV, bədii əsərlər, onomastik lüğətlər və müxtəlif tipli soraq kitabları, jurnallar, qəzetlər, kataloqlardır.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiyada qoyulmuş məqsəd və vəzifələr bir-birini qarşılıqlı şəkildə tamamlayan metodların seçimini qabaqcadan müəyyən etmişdir. Dissertasiya konkret dil faktlarının müşahidəsi, ümumiləşdirilməsi və analizini özündə birləşdirən, alınmış nəticələrin təhlilini və onların müvafiq nəzəri konsepsiya istiqamətində təsvirini nəzərdə tutan lingvistik təsvir metodunun köməyi ilə yerinə yetirilib. Təsviri metod materialın toplanması, kataloqlaşdırılması, sistemləşdirilməsini, ardıcıl təsvirini və təsnifatını nəzərdə tutur. Araşdırmada struktur, müqayisəli, üslubi metodlar və kontekst analizi üsulu, onomastik təhlil üsulları tətbiq olunur.

Müdafiəyə təqdim edilən əsas müddəalar:

1. Müasir Azərbaycan onomastik məkanı – mürəkkəb çoxhəcmli, çoxdilli, mərkəz-periferiya strukturuna malik və hər sahənin daxilində müəyyən xüsusi sistemyaradıcı elementlərlə səciyyələnən sistemdir. Onomastikon spesifik semioloji kommunikativ sistem kimi dilin xüsusi yarım sistemidir. Onomastik leksikanın öyrənilməsi müəyyən məkan-zaman kəsiyi çərçivəsində həyata keçirilməlidir və geniş filoloji yanaşma, ekstralingvistik məlumatların cəlb olunmasını tələb edir. Bu məlumatlar, bir tərəfdən, tarixi-etimoloji və praqmatik məzmun daşıyır, digər tərəfdən, adda cəmləşən təsəvvürlərin bütün cəmindən, onimlərin diskursiv davranış mexanizmindən ibarətdir.

2. Onomastik məkan dilxarici amillərin onomasistemin inkişafına təsirini parlaq əks etdirir. Geosiyasi, sosial və iqtisadi prioritetlərin dəyişməsi nəticəsində bu amillər kütləvi addəyişmələrdə və müasir insanın həyat və fəaliyyətini təmin edən obyektlərin yeni nominasiyalarında, əvvəllər mövcud olan xüsusi adların bərpası və dirçəlişində; milli koloritin yaradılmasında; adlandırılan obyektlər korpusunun genişlənməsində; onimik tərkibin yenilənməsində (nominasiyaya sosial və milli dil vahidlərinin cəlb edilməsində, əcnəbi elementlərin birləşdirilməsində) təzahür edir.

3. Onomastik məkanın evolüsiyası onun sahələrinin dinamikasını və genişlənməsini əks etdirir. Genişlənmə xüsusi ad konsepsiyasının dəyişilməsi, yeni ad formulunun meydana çıxması,

onimlər korpusunun fəal artması hesabına baş verir. Onomastikanın xüsusi metadialekti darixtisaslı terminlərin geniş korpusu ilə, onomastik terminlərin universallığı, beynəlmilləliyi, onomaterminsistemin açıqlığı ilə səciyyəlidir.

4. Dissertasiyada müasir nominasiya prosesləri nəzərdən keçirilir. Yeni adların yaranmasına kömək edən dil vasitələrinin öyrənilməsi müasir dilçilikdə adlandırma meyillərini və qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Onomastik derivasiya, apelyativləşmə, onimləşmə, transonimləşmə proseslərinin təsvirinin əsasında leksik-semantik prinsip durur.

5. Öz inkişafı prosesində Azərbaycan dili müxtəlif sözlərin mənimsənilmə mənbəyi kimi xidmət edən bir çox dillərlə qarşılaşır. Həmin sözlər arasında onomastik leksika mühüm lay təşkil edir. Alınma onimlər nominativ prosesə fəal şəkildə cəlb olunur. Mədəni informasiya xəzinəsi olan, müəyyən insan cəmiyyətinin səciyyəvi cəhətlərini ifadə edən xüsusi adlar tez-tez və rahat şəkildə başqa dillərdən mənimsənilir.

6. Advermə və addəyişmədə nominatora ənənəvi etnik və mədəniyyətlərəarası dəyərləri əks etdirməyə imkan verən identiklik funksiyası mühüm rol oynayır; bu dəyərlər uzun bir tarixi dövr ərzində formalaşır və insanın dünya haqqında biliklərini əks etdirir, onlarda insanın milli-mədəni təcrübəsi toplanır.

7. Onimlər müasir kommunikasiya prosesində yüksək inikas qabiliyyətinə malikdir: dil daşıyıcısının şüuruna daxil olduqda onun dünya mənzərəsinin formalaşmasında iştirak edir.

8. Erqonimlər elə bir sahədir ki, burada müasir nominativ proseslər öz əksini tapır və ona əsasən dil daşıyıcısı kimi nominator və bütövlükdə şəhərin dil mühiti haqqında fikir yürütmək olar. Erqonimyaratmanın əsas proseslərindən biri onimləşmədir. Onimləşmə leksik-semantik və sözyaratma derivasiyası ilə müşayiət oluna bilər. Erqonimlər bu proseslərin ümumiliyini nümayiş etdirir. Erqonimlərin aparıcı nominativ və identifikativ funksiyaları informativ funksiya ilə tamamlanır. Son zamanlar erqonimlər üçün dil təsiri (ekspressiv, atraktiv, mnemonik, magik, oyun) funksiyası da vacib sayılır. Şəhər obyektlərinin ekspressiv adlarının yaradılmasında nominatorun yaradıcılıq potensialı daha tam açılır.

9. Nikneymlər mikrosistem kimi onomastik məkanda

özünəməxsus yer tutur. Onların fəaliyyət sahəsi və spesifik xüsusiyyətləri nikneym yaradıcılığında müxtəlif üsulların tətbiqini şərtləndirir. Bu adların üslubi, struktur-semantik və s. baxımdan təsnifi dil materialının sistemləşdirilməsinə imkan verir.

10. Müasir Azərbaycan onomastikası müxtəlif növlü xüsusi adların zəngin faktik materialına, ümumi dilçilik və onomastikanın nailiyyətlərinə əsaslanan nəzəri və metodoloji arsenalına malikdir. Bunlar isə təkcə antroponimlərin və toponimlərin deyil, həm də onimlərin periferik şöələrinin dərinədən öyrənilməsinə kömək edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Problemin qoyuluşunun özü yeni və perspektivlidir. İndiyə qədər tətbiqi onomastika problemləri kompleks linqvistik tədqiqat obyektinə olmamışdır. Dissertasiya Azərbaycan onomastikasının tətbiqi məsələlərinin kompleks təsviri və təhlilinin ilk təcrübəsidir. Elmi dövriyyəyə yeni faktik material daxil edilir. Onomastik məkanda addəyişmələr, fəal onimyanma, onimik vahidlərin korpusunun genişlənməsi müşahidə olunur. Dissertasiyada tətbiqi onomastikanın inkişaf tarixinə ekskurs edilmiş, milli və xarici onomastikada onimlərin öyrənilməsində mövcud yanaşmaların analitik xülasəsi təqdim edilmişdir. Onimlərin ümumi isimlərə semantik keçidi nəticəsində yeni yaranan xüsusi ad törəmələrinin imkanları da nəzərdən keçirilir. İlk dəfə olaraq bu tədqiqatda Azərbaycan onomastik sistemini etnolinqvistik və sosiolinqvistik proseslərlə əlaqədə kompleks şəkildə nəzərdən keçirməyə cəhd edilmişdir. Bu məqsədlə yeni onomastik material sistemləşdirilib elmi dövriyyəyə daxil edilmiş, onomastik sistemin formalaşması və inkişafının sosiolinqvistik mənbələri aşkar olunmuşdur. Onomastik lüğətlərin, o cümlədən onomastik terminoloji lüğətlərin strukturu işlənib hazırlanmış, lüğət məqalələrinin quruluşu müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın müddəaları, əldə olunmuş nəticələr və verilən tövsiyələr Azərbaycan onomastikasının tədqiqi üçün gələcək strategiyani müəyyən etmək və onomoterminoloji nominasiya sferasında axtarışlar üçün əhəmiyyətlidir. Həyata keçirilmiş analitik təhlil onomografiyanın inkişaf perspektivlərini və onimlərin müəyyən növə, habelə lüğət janrına mənsubluğundan asılı olaraq müəyyən prinsiplərinin işlənib hazırlanmasını nəzərdə tutur. İşin materialları onomastik leksikoqrafiya

üçün də əhəmiyyətlidir. Dissertasiyada onomastik nominasiya proseslərinin ümumi və spesifik cəhətlərinin təsvirinə cəhd edildiyindən nəzəri nəticələr onomastikonun sistemli tədqiqi zamanı, nominasiya nəzəriyyəsinin gələcək tədqiqində istifadə oluna bilər. Dissertasiyada gələcək nəzəri ümumiləşdirmələr üçün material mövcuddur. O, onomastika sahəsində yeni elmi tədqiqatların inkişafına kömək edə bilər. Xüsusi adların poetonim kimi öyrənilməsi – sosiofiloloji problemdir ki, bunun həlli ədəbi-bədii mətnin dərinədən anlaşılmasına kömək edir. Tədqiqat tətbiqi onomastikanın aktual problemlərinin işlənilməsinə müəyyən töhfəsini verir.

Tədqiqatın əsas müddəalarını ali məktəblərdə onomastika, leksikologiya, ümumi dilçilik, dilçiliyə giriş, tətbiqi dilçilik, onomografiya, müqayisəli dilçilik, linqvokulturologiya, mədəniyyətlərarası kommunikasiya üzrə kursların, mühazirə və seminarların təşkilində, onomastika, psixolinqvistika, sosiolinqvistika üzrə proqramların, dərsləklərin, dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında tətbiq etmək mümkündür. Tədqiqatın nəticələri milli onomastikanın praktik məsələlərinin işlənilməsində, xüsusi adların kompleks şəkildə öyrənilməsində, onimlərin statistik və stratigrafik təhlili zamanı, onomastik soraq kitabları və lüğətlərinin tərtibi zamanı istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işinin əsas müddəaları müəllifin beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfranslardakı məruzələrində, habelə müxtəlif elmi nəşrlərdə çap olunmuş məqalələrində öz əksini tapmışdır. Dissertasiya ilə bağlı 1 monoqrafiya, 60 elmi məqalə və tezis nəşr olunmuşdur ki, bunlardan 10-u xarici mətbuata aiddir (biri Scopus bazasında).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, 4 fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyatdan ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi 8 səhifə, birinci fəslə 55 səhifə, ikinci fəslə 80 səhifə, üçüncü fəslə 58 səhifə, dördüncü fəsil 78 səhifə, nəticə hissəsi 4 səhifə, ədəbiyyat hissəsi 53 səhifədən ibarətdir. Dissertasiya işi ümumilikdə

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobeiası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

I fəsil **“Tətbiqi onomastika: formalaşması və inkişaf perspektivləri”** adlanır. Bu fəsil tətbiqi onomastika məsələlərinin öyrənilməsindən bəhs edir və iki yarımfəsildən ibarətdir. I yarımfəsil **“Dünya dilçiliyində tətbiqi onomastika məsələlərinin analitik xülasəsi”** adlanır. Burada ümumi dilçilikdə tətbiqi onomastikanın tədqiq tarixi öyrənilir.

Onomastik vahidlərin orfoqrafiya və orfoepiyası, əcnəbi xüsusi adların unifikasiyası, kartoqrafik toponimika hər zaman tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. XX əsrin 60-cı illərindən etibarən bu məsələlərdən müxtəlif məcmuələrdə bəhs edilmişdir¹. Məcmuələrdə vurğulanan əsas fikir bundan ibarət olmuşdur ki, coğrafi adlar əksər xəritələrin vacib elementlərindən biridir, buna görə də dəqiq və düzgün olmalıdır. Bu baxımdan da coğrafi adların normalaşdırılmasına, yəni adların vahid və sabit formalarının müəyyən edilməsinə böyük ehtiyac vardır. Bununla yanaşı, ayrı-ayrı dillərdəki müxtəlif növ xüsusi adların düzgün yazılışı və transkripsiyası da nəzərdən keçirilmişdir. Adların tərcümə

¹ Правила русской орфографии и пунктуации / – Москва: Ин-т языкозн. АН СССР, – 1962. – 176 с.; Лингвистическая терминология и прикладная топонимика / – Москва: Наука, – 1964. – 135 с.; Топонимика и транскрипция / – Москва: Наука, – 1964. – 199 с.; Орфография собственных имен / – Москва: Наука, – 1965. – 145 с.

məsələləri, başqa dillərdən alınma üsulları, praktik transkripsiya və transliterasiyanın necə tətbiq olunması ayrıca monoqrafiyalarda da təhlilə cəlb edilmişdir².

Tətbiqi toponimika məsələləri 1960-80-ci illərdə SSRİ Coğrafiya cəmiyyətinin Moskva filialının elmi əsərlər məcmuələrində: “Топонимика” (I-V buraxılış), “Исследования по топонимике”, “Региональные географические словари”, “Топонимика зарубежных стран” və s. işıqlandırılmışdır.

Beynəlxalq elmi konfranslarda müzakirə edilən bir çox onomastik problemlər sırasında reklam adları, yeni onomastik obyektlər, onim yaradıcılığı, presedent ad, onimoqrafiya, onomastik lüğətlərin tipləri, poetonimoqrafiyanın (bədi əsərlərdəki xüsusi adların leksikoqrafiyası) aktual problemləri, onimik leksikanın tədqiqinin aktual məsələləri, onomastik diyarşünaslıq, regional onomastika və s. kimi tətbiqi məsələlərə geniş yer verilmişdir. Məruzələrdə onomastik kontinuumun əsas və periferik vahidlərinin işlənmə xüsusiyyətləri müzakirə edilmişdir.

Rusiya ərazisində fəaliyyət göstərən komissiyalar, onomastik məktəblər (məs., Ural, Volqoqrad və s.) tətbiqi onomastika sahəsində gördükləri işlərlə seçilir. Onomastik jurnalların problematikasına tətbiqi onomastika məsələləri də daxildir: xüsusi adın ümumi nəzəriyyəsi, xüsusi adların tədqiqat metodları, onların mənşəyi, cəmiyyətdə inkişafı və işlənməsi, onomastik lüğət və atlasların tərtibinin metodikası məsələləri, advermə və addəyişmə məsələləri, tətbiqi onomastika və b.

Onomastik lüğətçiliyin nəzəri məsələləri, xüsusi adlar lüğətlərinin spesifik, tipoloji xüsusiyyətləri, təsnifatı, tərtib prinsipləri bir çox tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılır (N.V.Vasilyeva, İ.M.Qanjina, R.V.Razumov, Y.M.Adamoviç, S.B.Bayquittiyeu, Q.P.Bondaruk, A.Vanaqas, L.P.Kalakutskaya, V.E.Staltmane, N.A.Petrovski, Y.S.Otin, O.İ.Fonyakova, V.M.Kalinkin və b.). Bu əsərlərdə müxtəlif növlü

² Вах: Старостин, Б.А. Транскрипция собственных имен / Б.А.Старостин. – Москва: Книга, – 1963. – 91 с. Суперанская, А.В. Теоретические основы практической транскрипции / А.В.Суперанская. – Москва: Наука, – 1978. – 283 с. Гиляревский, Р.С. Иностранные имена и названия в русском тексте / Р.С.Гиляревский, Б.А.Старостин. – Москва: Высшая школа, –1985. – 303 с.

onomastik lüğətlərin tərtibinin aktuallığı əsaslandırılır, lüğət məqalələrinin tərtib prinsipləri təsvir olunur.

Rusiyada onomastik tədqiqatların mərkəzi Moskva, Yekaterinburq, Volqoqrad, Nijniy Novqorod, Tambov, keçmiş SSRİ-də isə Kiyev və Minsk şəhərləri olmuşdur. Ənənəvi olaraq ən çox öyrənilən onimlər antroponimlər və toponimlər idi. 2000-ci illərdə aparılan tədqiqatlarda onimlərin digər növləri də öyrənilirdi: praqmatonimlər – ticarət markalarının adları (O.Y.Yakovleva), musiqi qruplarının adları (M.B.Düjeva), qeyri-rəsmi onimlər (O.A.Fomenko, O.A.Leonoviç).

Onomastik tədqiqatlar həm ənənəvi dilçilik çərçivəsində, həm də yeni elmi istiqamətləri nəzərə almaqla aparılır. Digər fənlərin (kulturologiya, sosiologiya, psixologiya və s.) cəlb edilməsi ilə həyata keçirilən linqvistik tədqiqatlar aktuallıq kəsb edir.

Obyektin genişlənməsi xüsusi adların tipologiyası və dildə onomastik sistemin özünəməxsusluğunun aydınlaşdırılması kimi ümumnəzəri məsələlərin öyrənilməsinə təkan verir. Şəxs adları və soyadların seçimi və dəyişdirilməsi amillərinin, toponimiyada addəyişmələrin səbəblərinin, habelə onomastikonda ictimai-tarixi proses və hadisələrin inikasının öyrənilməsini nəzərdə tutan onomastik tədqiqatların sosiolinqvistik aspekti geniş araşdırılır.

Onomastikanın müasir inkişaf mərhələsində linqvokulturoloji problematikaya maraq getdikcə artır. XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəlləri Rusiya, Polşa, Belorusiya onomastikasında bu problematikaya dair tədqiqatların çoxalması ilə səciyyələnir. Bu tədqiqatlar çərçivəsində xüsusi adlar mədəniyyətin özünəməxsus işarələri kimi nəzərdən keçirilir və mədəni-tarixi kateqoriya (S.İ.Qaraqulya), reali (V.A.Rajina), kulturem (A.S.Buxonkina) adlandırılır. Linqvokulturoloji səviyyədə xüsusi adlar mədəni-spesifik leksikanın tərkibinə daxil edilir (Q.D.Tomaxin, M.V.Vereşşagin, Q.K.Kostomarov və b.). Polşa alimlərinin əsərlərində antroponimlər və toponimlərin kulturoloji interpretasiyası (M.Malets, Z.Kaleta, E.Jetelskaya-Feleşka) həyata keçirilir. Belorus onomastikasında da linqvokulturologiya məsələləri antroponimlər (Y.A.Qurskaya), şəhərdaxili adlar (A.M.Mezenko) və toponimlərin (Y.A.Valasenko, İ.L.Kopılov, V.M.Genkin) materialında nəzərdən keçirilir.

Son onillikdəki tədqiqatlar onomastik məkanın periferik sahələrinə (sosionimlər, praqmatonimlər, erqonimlər və s.) diqqətin artması ilə seçilir. Bu vahidlərin struktur-semantik təsvirinə həsr olunmuş əsərlər onların işlənmə xüsusiyyətlərinin təhlili ilə genişlənir (L.Besekirska, N.İ.Kluşina, İ.V.Krükova, O.Y.Yakovleva, N.V.Nosenko). A.A.Trapeznikovanın, N.V.Nosenkonun dissertasiyaları, O.İ.Kopaçın, O.A.Suçkovanın və b. məqalələri erqonimik nominasiyanın spesifikasiyası, şəhərin erqonimik sisteminin inkişaf dinamikası, erqonimiyaratmada olan müasir tendensiyalar haqqındadır³. L.N.Fomenko və A.A.Xalanskaya ideonimlərin, O.İ.Fedosova hemeronimlərin linqvistik statusunu təhlil etmişlər⁴.

Antroponimik sistemi əks etdirən əsərlərdə təxəllüslərin növündən, semantik və funksional xüsusiyyətlərindən, qeyri-rəsmi adlardan, şəhər antroponimikonunun inkişaf meyillərindən və s. bəhs olunur⁵.

³ Трапезникова, А.А. Ономастическое сознание современного горожанина (на материале эргонимии Красноярска): / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Красноярск, 2010. – 21 с.; Носенко, Н.В. Названия городских объектов Новосибирска: структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты: / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Новосибирск, 2007. – 22 с.; Копач, О.И. Названия IT-компаний Беларуси, России и США: структурно-семантические и прагматические особенности / О.И.Копач, О.А.Сучкова // Институциональные основы трансграничного предпринимательства: сборник научных статей: [В 2-х т.] – Брест: Бяла-Подляска, – т. 2. – 2015, – с. 162-167

⁴ Фоменко, Л.Н. Эллиптическое употребление синтаксических конструкций с артиклем в заголовках британских газет / Л.Н.Фоменко, А.А.Халанская // Культурная жизнь Юга России, – 2015. № 1 (56), – с.72-74; Федосова, О.И. Лингвистический статус гемеронима (на материале российских и британских названий СМИ) // – Известия ВГПУ, – 2010. – с.76-80

⁵ Мочалкина, К.С. Псевдонимы в системе современной русской антропонимии: / Дисс. ... кандидата филологических наук / – Волгоград, 2004. – 184 с.; Махнборода, О.В. Неофициальные (прозвищные) имена различных объектов ономастики: структурно-семантический аспект (на материале русского и английского языков): / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Майкоп, 2010. – 19 с.; Скрёбнева, Т.В. Антропонимикон современного белорусского города в динамическом и социолингвистическом аспектах (на материале русскоязычных личных имен г.Витебска): / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Минск, 2010. – 25 с.

Bir sıra tədqiqatlarda onomastik terminologiyanın başlıca müddəaları, səciyyəvi xüsusiyyətləri, terminologiyanın nizama salınmasının mərhələləri nəzərdən keçirilir⁶.

Ticarət nişanları ticarət sahəsində tətbiq olunmaq üçün xüsusi yaradılmış və qanunla qorunan sözlər və söz birləşmələridir. Onlar məhsul və xidmətlərin müxtəlif növlərinin adlarıdır. Ticarət nişanları xüsusi dil faktı kimi hələ də dilçilik baxımından yaxşı öyrənilməyib. Xarici ədəbiyyatda ticarət nişanlarının ilk tədqiqatları XX əsrin əvvəli və ortasına aiddir (Pound, Hinton, Bennet, Yakobson, Holmquist, Ladas) və tətbiqi, təsviri xarakterə və pragmatik istiqamətə malikdir. Rus dilçiliyində belə tədqiqatlar XX əsrin 70-ci illərində meydana çıxmışdır (A.Vasilevski, Z.Komolova). Həmin problematika üzrə son onillərin tədqiqatları (R.Bereznikova, Z.Komolova, T.Soboleva) ticarət nişanlarının ayrı-ayrı aspektlərinə həsr olunub. Ticarət nişanlarının daha tam linqvistik təsvirini T.V.Yevsükova vermiş, onların dil statusu məsələləri, semantik və sözyaratma xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmişdir.

Regional toponimika üzrə tədqiqatlarda regionda addəyişmələrin səbəbləri, regional toponimiyanın inkişafındakı tendensiyalar, toponimik terminologiya məsələləri aydınlaşdırılır⁷.

Son illərdə də poetonimlərin tədqiqi ilə bağlı maraqlı əsərlər

⁶ Подольская, Н.В. Терминология ономастики / Н.В.Подольская, А.В.Суперанская // Вопросы языкознания, – 1969. №4, – с. 140-146; Хамаева, Е.А. О современном состоянии ономастической терминологии в китайской и русской лингвистиках // – Вестник Иркутского государственного лингвистического университета, – 2009. Выпуск № 4 (8); Казимирова, И.А. Метаязык украинской ономастики в контексте славянской традиции // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение, – 2013. № 31 (322), Вып. 84, – с. 42–44; Васильева, Н.В. О координировании ономастической терминологии // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, – 2014. № 2 (1), – с. 373–377.

⁷ Картавенко, В.С. Становление региональной топонимической системы (Западной регион России): / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Смоленск, 2012. – 48 с.; Дорофеев, М.Л. Виконимия Беларуси: номинативный, лингвогеографический, лингвокультурологический аспекты: / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Минск, 2015. – 28с.

meydana çıxmışdır⁸.

Türk xalqlarının onomastik leksikasının toplanması və öyrənilməsinin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. M.Kaşğarının klassik coğrafi ədəbiyyatdan və səyahətlər zamanı topladığı toponimlər, antroponim və etnonimlər məşhur “Divani-lügət-it türk” əsərində öz əksini tapmışdır. Müxtəlif dövrlərdə tərtib olunan lüğətlər türk mənşəli onomastik vahidləri əhatə etmişdir (Ş.Kutlu, U.Bəhramova və E.Beqmatov, A.Şayxulov, T.Canuzakov, K.Yesbayeva, C.Kokov, S.Şahmurzayev, P.Rototayev, S.Ataniyazov, Q.Konkaşpayev, Y.Koyçubayev və b.).

Özbəkistanda onomastik tədqiqatlar XX əsrin 60-cı illərində başlanmışdır. Özbək toponimləri E.Beqmatov, T.Nafasov, S.Karayev, Z.Dusimov, L.Karimova, N.Axunova, T.Rahmatova və b. tərəfindən ətraflı araşdırılmışdır. Özbək coğrafi adlarının orfoqrafiyası, habelə transkripsiyası məsələsi E.Beqmatov və X.Hasanovun əsərlərində təhlil olunmuşdur. Özbəkistanda onomastika sahəsindəki tədqiqatlar arasında antroponimika və toponimika birinci yerdə durur. Onimlərin digər növləri ya qismən, ya epizodik öyrənilmiş, ya da heç tədqiqata cəlb olunmamışdır. Qazax onomastikasının ilk tədqiqatçıları kimi A.Baytursinovun, X.Jubanovun, S.Amanjolovun, A.İskakovun və b. adları çəkilir. Onların əsərlərində onimlərin dildə və nitqdə, mədəniyyətlərarası kommunikasiyada işlənmə xüsusiyyətləri və bir sıra başqa məsələlər nəzərdən keçirilir. Antroponimlərə dair tədqiqatlar nisbətən üstünlük təşkil edir: onlar leksik-semantik, sözyaratma, stratiqrafik aspektdən araşdırılmışdır. Son illərdə onomastikanın periferik sahələri daha çox tədqiq olunur (Q.İhsanqaliyeva, S.İmanberdiyeva, M.Kakimova, S.Kerimbayeva və s.). Araşdırmalarda koqnitiv, linqvokulturoloji, praqmatik, kommunikativ və digər aspektlər diqqəti cəlb edir. Müasir

⁸ Полякова, Н.А. Топология поэтической ономастики (на материале английской литературы): / Автореферат дисс. ... кандидата филологических наук / – Москва, 2009. – 26 с.; Лоскутова, Е.Н. Суггестивное воздействие и лингвокультурологический потенциал поэтонимов (На материале произведений М.А.Шолохова): / Дисс. ... кандидата филологических наук / – Москва, 2016. – 250 с. və s.

tədqiqatçılardan G.Madiyevanın, Q.Suyunovanın, A.Akşolakovanın, K.Jarkınbekovanın və b. adlarını qeyd etmək olar.

Türkiyədə adyaradıcılığı, coğrafi adlar, şəhərdaxili yer adları, fitonimlər və s. üzrə araşdırmalar aparılmış,⁹ onomastik lüğətlərin tərtibi ilə bağlı müəyyən işlər görülmüşdür. Bu əsərlər yeni doğulmuş uşaqlara ad vermək, mövcud şəxs adlarının mənasını öyrənmək üçün faydalı vəsaitlərdir¹⁰. Müxtəlif illərdə toponimlər, fitonimlər və s. lüğətləri də hazırlanmışdır¹¹. Bu lüğətlərin məqsədi tədqiqat apararkən termin çatışmazlığı və qarışıqlığının aradan qaldırılmasına xidmət etməkdir.

Advermə ənənələri Türkiyə onomastikasında geniş araşdırılan mövzulardan biridir. Bu mövzu haqqındakı əsərlərdə başqa mədəniyyətlərin türk advermə ənənəsinə təsirindən, türk cəmiyyətində advermə prosesinin mərhələlərindən, sosial amillərin mədəniyyətlə şəxsiyyət arasındakı əlaqəyə təsirindən, dini adlardan, alınma adlardan, advermədəki dəyişikliklərin səbəblərindən, gülünc adların öz sahibinə psixoloji təsirindən və s. bəhs olunur¹².

⁹ Sakaoğlu, S. Türk Ad Bilimi / S.Sakaoğlu. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, – 2001. – 156 s.; Şahin, İ. Adbilim / İ.Şahin. – Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. – 2015. – 160 s.; Eren, H. Yer adlarımızın dili / H.Eren. – Ankara: Türk Dil Kurumu, – 2010. – 99 s., Alişaoğlu A. Şehirsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi / A.Alişaoğlu, U.Alper // Coğrafi bilimler dergisi, – 2011. 9 (2), – s.123-133; Acar, E. Sinop ve yöresi ağızlarında mantar adları // Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, – Nisan 2016, Cilt: 9 Sayı: 43

¹⁰ Yurtsever, E. Türkçe adlar derlemesi / E.Yurtsever. – İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, – 1997; Püsküllüoğlu, A. Çocuk adları sözlüğü / A.Püsküllüoğlu. – İstanbul: Özgür yayınları, – 2003. – 192 s.

¹¹ Yavuz, S. Yer adları (toponim) terimleri sözlüğü / S.Yavuz, M.Şenel // Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, – 2013. Volume 8/8 Summer, – p. 2239-2254; Baytop, T. Türkçe bitki adları sözlüğü / T.Baytop. – 4.bsk. – Ankara: Türk Dil Kurumu, – 2015. – 512 s.

¹² Şen, S. Türklərdə ad verme törenləri, adların önemi, ad verme ilə ilgili gələnek və inanclar // Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, – 2006. Sayı: 6, – s. 153-159; Sarıtaş, S. Balıkesir Üniversitesi öğrencilərinin günümüzdəki adlar və ad verme haqqındakı görüşləri // Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, – Haziran 2009. Cilt 12, Sayı 21, – s. 422-433; Bayraktar, N. Türkdə renk adlarıyla özel ad yapımı // Journal of Language and Linguistic Studies, – 2013. Vol 9, No 2; Yalçınkaya, B. Almanca və Türkdə Ad Verme Gələnekleri // AÜ DTCF Dergisi, – 2015. Cilt:55, Sayı:1, – s. 363-379

Antroponimik araşdırmalarda adların düzgün yazılışı, antroponimlərin bu və ya digər növünün xüsusiyyətləri, adların təhrif edilməsinin səbəbləri, ləqəbvermə ənənəsi, ləqəblərin cəmiyyətdə mövqeyi və s. hərtərəfli öyrənilir. Belə tədqiqatlara kiçik lüğətlər, siyahılar əlavə edilir¹³.

Müasir türkoloji onomastika müxtəlif növlü xüsusi adların zəngin faktik materialına, ümumi dilçiliyin nailiyyətlərinə əsaslanan nəzəri və metodoloji bazaya malikdir ki, bunlar da onimlərin dərinədən öyrənilməsinə kömək edə bilər.

I fəslin II yarım fəslə **“Azərbaycan dilçiliyində tətbiqi onomastika üzrə tədqiqatların nəzəriyyə və praktikası”** adlanır. XX əsrin 60-cı illərdən bu vaxta qədər Azərbaycanda da onomastik vahidlərə dair xeyli tədqiqat aparılmışdır. Bunların arasında tətbiqi onomastikanın ayrı-ayrı məsələlərindən bəhs edən əsərlərə rast gəlmək mümkündür. Antroponimikanın həm nəzəri, həm də tətbiqi məsələləri ayrı-ayrı monoqrafiyalarda nəzərdən keçirilir¹⁴.

Tədqiqatçıları hər zaman düşündürən məsələlərdən biri xüsusi adların bir dildən digərinə ötürülməsidir. Azərbaycan onimlərinin başqa dillərdə verilmə qaydaları, formaları, eləcə də təhrif halları barədə bir sıra tədqiqatlarda məlumat verilir. İkidillilik şəraitində adların, xüsusən toponimlərin düzgün yazılışı çox vacibdir¹⁵.

¹³ Şenel, M. Adbilim açısından kişi adlarının yanlış yazımına örnek bir ad: Muhammed/t (Kars ili örneği) // Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, – Temmuz 2015. Cilt:4, Sayı: 7, – s.124-134; Çalışkan, Ş. Türk folklorunda lakap verme geleneği: Bartın örneği // Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, – Eylül 2016. Cilt: 14, Sayı: 3. Beşeri Bilimler Sayısı, – s.103-126.

¹⁴ Qurbanov, A.M. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları: [2 cilddə] / A.M.Qurbanov. – Bakı: Nurlan, – c. 1. – 2004. – 340 s.; Paşa, A. Azərbaycan antroponimiyasının leksik problemləri / A.Paşa. – Bakı: Maarif, – 1997. – 253 s.; Bağırov, A.N. Onomalogiya problemləri: [2 cilddə] / A.N.Bağırov. – Bakı : Elm və təhsil, – c. 1. – 2010. – 436 s.; Bağırov, A.N. Onomalogiya problemləri: [2 cilddə] / A.N.Bağırov. – Bakı : Elm və təhsil, – c. 2. – 2012. – 416 s.; Çobanov, M. Azərbaycan antroponimiyasının əsasları: Dərs vəsaiti / M.Çobanov. – Bakı: “Borçalı” NPM, – 2017. – 412 s.

¹⁵ Yüzbaşov, R. Azərbaycanın coğrafi adları / R.Yüzbaşov, K.Əliyev, Ş.Sədiyev. – Bakı: Maarif, – 1972. – 100 s.; Махмудов, А.Р. Фонетические основы передачи азербайджанских имен собственных на русском языке и русских и русских имен собственных на азербайджанском языке / А.Р.Махмудов. – Баку: – 1973; Abdullayev, B. Coğrafi adları düzgün yazaq // Dil mədəniyyəti, – Bakı: – 1979, – s.86-91

Bir sıra tədqiqatlarda xüsusi adların orfoqrafiyası diqqət mərkəzində durur, adların şifahi və yazılı şəkildə, habelə mətbuatda işlənməsində rast gəlinən nöqsanlar təhlil edilir¹⁶.

Tədqiqatların bir hissəsi onomastik vahidlərin fonetik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bunlarda adlarda özünü göstərən fonetik hadisələr, səs ahəngdarlığı, onların heca tərkibi, fonetik variantları, poetik imkanları ətraflı şəkildə təhlil edilir¹⁷.

Bəzi tezis və məqalələrdə mövcud onomastik lüğətlər, müxtəlif mənbələrdə olan xüsusi ad siyahıları haqqında məlumata rast gəlirik. Bu əsərlərdə leksikoqrafik mənbələrdə xüsusi adların verilmə prinsipləri izah olunur¹⁸. Həmin tədqiqatlarda ümumi fikir budur ki, onimlərin lüğətlərə daxil edilməsi onların təbiəti və xüsusiyyətləri haqqında, eyni zamanda, xalqın tarixi, milli adət-ənənəsi, maddi mədəniyyəti ilə bağlı baş verən dəyişikliklər barədə məlumat almağa imkan verir.

XX əsrin 60-cı illərindən etibarən toponimik lüğətlərin hazırlanması sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Toponimik sözlük və lüğətlər həm ayrıca kitab şəklində, həm də toponimik tədqiqatlara

¹⁶ Məmmədov, N. Antroponimlər və onların yazılışı haqqında // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 65-66; Ağayeva, İ. Şəxs adlarının tələffüzü və orfoqrafiyasına dair // Azərbaycan onomastikası problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 62-63; Adilov, M. İdarə və müəssisə adlarının orfoqrafiya problemlərinə dair // – Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 301-303

¹⁷ Əlizadə, E.Ə. Azərbaycan antroponimiyasında alliterasiya // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 264-265; Hacıyeva, N. Azərbaycan dilində antroponimlərin üslubi xüsusiyyətləri / N.Hacıyeva. – Bakı: Elm və təhsil, – 2014. – 176 s.

¹⁸ Hacıyeva, A. Azərbaycan leksikoqrafiyasında onomastik vahidlərin əksi // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 296-299; Qurbanov, A. Təbiiq onomalogiya problemlərinin tədqiqi zəruriliyi // Azərbaycan onomastikası problemləri VII. – Bakı: ADPU, – 1999, – s. 3-5; Bəşirova, D. Toponimik izahlı lüğətlərdə etnotoponimlərin tarix istiqamətində təsviri // “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri”. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr olunmuş V Beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: Mütərcim, – 05-07 – may, – 2014, – s. 122-125

ələvələr kimi nəşr olunur¹⁹. Antroponimik leksikoqrafiya sahəsində 2000-ci illərin əvvəllərindən etibarən hazırlanan lüğətləri qeyd etməyi lazım bilirik. Bu lüğətlər, ilk növbədə, əhatə etdiyi adların sayına görə fərqlənir. Onların arasında yalnız şəxs adlarından, bütövlükdə antroponimlərdən, təkcə təxəllüslərdən ibarət olanları vardır. Bəzi antroponimik sözlüklər, qısa lüğətlər tədqiqat əsərlərinə də əlavə olunmuşdur²⁰. Poetik onomastik lüğətlərdə onimlərin bir sıra növlərinin onomastik və poetik xüsusiyyətlərinin izahı verilmişdir²¹. Advermə ənənələrinin tarixinə dair tədqiqatlarda fərqli advermə adətləri, mənbələri, prinsipləri barədə məlumat verilir²².

Müəlliflərin fikrincə, xalqın adət-ənənələrinin şəxs adlarına təsiri danılmazdır. Amma müxtəlif bölgələrdə fərqli advermə adətlərinin olması uğurlu adlarla yanaşı, uğursuz adların da meydana çıxmasına səbəb olur. Ona görə də advermə məsələsində çox diqqətli olmaq lazımdır.

¹⁹ Azərbaycan toponimləri. Ensiklopedik lüğət / – Bakı: Azərb. Ensiklop., – 2000. – 588 s.; Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti: [2 cildə] / – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 304 s.; Eyvazova, R.H. Bakı urbanonimləri / R.H.Eyvazova. – Bakı: Mars Print, – 2010. – 40 s.

²⁰ Azərbaycan dilinin böyük izahlı onomastik lüğəti / – Bakı: Nafta-Press, – 2007. – 354 s.; Paşayev, A. Azərbaycan təxəllüslərinin izahlı sözlüyü / A.Paşayev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – 412 s.; Sadiqova, S. Azərbaycan dilində şəxs adlarının izahlı lüğəti / S.Sadiqova, Ş.Həsənli-Qəribova. – Bakı: Elm, – 2016. – 233 s.; Qurbanova, F. Azərbaycan şəxs adları. İzahlı lüğət / Bakı: – İMAK, – 2019. – 1328 s.; Tanrıverdi, Ə. Türk mənşəli şəxs adlarının tarixi-linqvistik tədqiqi / Ə.Tanrıverdi. – Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – 215 s.; Qurbanov, A. Azərbaycanlı şəxs adları ensiklopediyası / A.Qurbanov. – Bakı: – 2019. – 256 s.

²¹ Ağabəyli, S.S. “Koroğlu” dastanının onomastik sözlüyü / S.S.Ağabəyli. – Bakı: RS Poliqraf, – 2011. – 48 s.; Paşayev, A. “Xəmsə”də işlənən xüsusi adların izahlı lüğəti / A.Paşayev. – Bakı: Nurlan, – 2013. – 422 s.

²² Ağayeva, F.M. Addəyişmə adətləri haqqında // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 16-18; Xalıqova, R. Adqoymada tarixi-ənənəvi prinsip // Azərbaycan onomastikası problemləri IV. – Bakı: ADPU, – 1993, – s. 211-212; Şahbazlı, F. Türk adqoyma mədəniyyəti // Azərbaycan onomastikası problemləri V. – Bakı: ADPU, – 1995, – s. 156-159; Xalıqov, F. Folklorda adalma motivləri // Azərbaycan onomastikası problemləri V. – Bakı: ADPU, – 1995, – s. 33-35

Coğrafi obyektlər müxtəlif səbəblər və prinsiplərə görə adlandırılır. Nominasiya aktında əhəmiyyətli olan əlamət və amillər vardır. Tədqiqatçılar motivasiya əlamətinin seçilməsini insan fəaliyyətinin mühüm komponentlərindən biri hesab edirlər²³.

Onomastik söz yaradıcılığı haqqında olan tədqiqatlarda müəlliflər onimlərin yaranmasında iştirak edən leksik vahidləri ayrı-ayrılıqda izah edərək belə nəticəyə gəlirlər ki, *bu prosesdə dilin, demək olar ki, bütün sözlərindən istifadə olunur*. Həmin əsərlərdə onimləşmə, transonimləşmə, eləcə də deonimləşmə prosesləri ilə bağlı fikirlər irəli sürülür, antroponimlərin, toponimlərin yaranma yolları, leksik-semantik əsası da ətraflı təhlil edilir²⁴.

Bəzi tədqiqatlarda isə onomastik terminlərin yaranma üsulları, xüsusi adlarla ümumi isimlər, terminlər, nomenlər arasında sərhəd məsələsi, kalka onomastik terminlər, onomastik vahidlər əsasında yaranan terminlər və s. məsələlər təhlil olunur²⁵.

Bir sıra əsərlərdə onimlər sosioloji istiqamətdə tədqiq edilir. Bu

²³ Гулиева, Л.Г. Выбор признака мотивации в топонимии // Azərbaycan onomastikası problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 141-143; Məmmədov, N. Azərbaycan Respublikası oronimlərinin nominasiyası // Azərbaycan onomastikası problemləri VII. – Bakı: ADPU, – 1999, – s. 73-77

²⁴ Hacıyev, K.B. Azərbaycan dilində xüsusi adların yaranmasında təqlidi sözlərin rolu // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 317-320; Əhmədov, B.B. Şəxs adları və dialektal söz yaradıcılığı // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 29-32; Məmmədov, İ.O. Etnoqrafik leksika əsasında yaranan antroponimlər // Azərbaycan onomastikası problemləri IV. – Bakı: ADPU, – 1993, – s. 26-28; Xalıqova, R. Adqoymada antroponimlərin məna və izahının rolu haqqında // Tədqiqatlar – 3. – Bakı: Elm, – 1999, – s. 189-191; Məmmədov, E. İşğal edilmiş Qarabağ və onun ətraf ərazilərində mövcud olan antropotoponimlərin yaranma yolları // “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri”. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr olunmuş V Beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 05-07 – may, – 2014, – s. 445-447

²⁵ Quliyeva, S.M. Azərbaycan dilində onomastik terminlərin yaranması və sabitləşməsi // Azərbaycan onomastikası problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 244-245; Əsədov, Ə.Ə. “Onomastika” termini haqqında // Azərbaycan onomastikası problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 260; Bəşirova, A.Q. Elmi və texniki terminlərin formalaşmasında onomastik leksikanın rolu // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 293-296

əsərlər şəxs adlarının müəyyən dövr üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərini, adların yaranmasına dilxarici amillərin təsirini, şəxs adlarının estetik xüsusiyyətlərini, ikidillilik şəraitində adların yaranmasını, ad sistemində tendensiyaları, onomastikada gedən prosesləri əhatə edir²⁶.

Müasir dövrdə xüsusi adların yeni tədqiqat aspektlərinin meydana çıxması XXI əsrin əvvəllərində onomastikaya marağın artması ilə xarakterizə olunur. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinin onomastik sistemində baş verən köklü dəyişikliklər bəzi tədqiqatlarda araşdırma obyektinə çevrilmişdir²⁷.

XX əsrin 50 – 60-cı illərində formalaşan, bədii nitqdə və dildə onimlərin işlənmə xüsusiyyətlərini öyrənən sahə kimi poetik onomastika dilçiliyin müasir inkişaf mərhələsində xüsusi aktualıq qazanır. Bu sahə ilə bağlı xeyli araşdırma mövcuddur. Poetik onomastika sahəsində tədqiqatlar üç istiqamətdə aparılır: nəzəri, tarixi və təsviri. Nəzəri poetik onomastikada bu sahənin ümumi nəzəriyyəsi qurulur, poetik onomastika hadisələri müqayisəli-tipoloji cəhətdən tədqiq olunur. Tarixi poetik onomastikanın əsas vəzifəsi poetonimiyanın ədəbi istiqamət çərçivəsində, ayrı-ayrı ədəbi janrlar və növlərin inkişafı prosesində tədqiqidir. Təsviri poetik onomastikada konkret əsərlərin poetonimiyası sinxronik araşdırmaya cəlb olunur. Bədii dildə onomastik vahidlərin üslubi təbiətini müəyyənləşdirmək işində xüsusi yer tutan bir sıra tədqiqatları qeyd

²⁶ Yusifov, Y.Q. Şəxs adlarının yaranmasında dilxarici faktorların rolu / Y.Q.Yusifov, A.Ş.Hacıyev // Azərbaycan onomastikası problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 15-18; Ağayeva, İ. Şəxs adları və estetik zövq // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 49-50; Xudiyev, N.M. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbi dilinin şəxs adları hesabına zənginləşməsi // Azərbaycan onomastikası problemləri I. – Bakı: APİ, – 1986, – s. 32-35

²⁷ Əhmədova, E. Müstəqillik illərində Azərbaycan onomastik leksikasında baş verən yeniləşmə (Yasamal rayonunun urbanonimləri əsasında) // Dilçilik İnstitutunun əsərləri, – 2009. №1, – s. 130-138; Abışov, E.Ş. Müstəqillik dövründə Sabunçu rayonunun toponimiyasında gedən proseslər / E.Ş.Abişov, A.Z.Verdiyev. – Bakı: Nafta-Press, – 2009. – 82 s.; Cəfərli, Y. Azərbaycan dilinin onomastikası müstəqillik dövründə / Y.Cəfərli. – Bakı: Elm və təhsil, – 2015. – 386 s.

etmək mümkündür²⁸. R.C.Məhərrəmov, A.M.Qurbanov, Q.H.Mustafayeva, H.Hüseynova, A.Paşayev, Ə.N.Mikayılova, N.Hacıyeva, F.Xalıqov, H.Mirzəyev, D.Əliyeva və başqalarının əsərlərində roman və dram janrında, satirik ədəbiyyatda, folklorda ad kateqoriyalarının linqvostilistik keyfiyyətləri göstərilmişdir²⁹. Bu əsərlər poetik onomastika məsələlərinin öyrənilməsi üçün araşdırmaların bir hissəsidir. Bədii mətnin onomastikonunun tədqiqi müəllif “laboratoriyasına” daxil olmağa, onomastik sistemin təşkilinin və əsərin onomastik məkanının daxili qanunauyğunluqlarını aşkar etməyə imkan verir.

Elə tədqiqatlar var ki, onlarda onimlərin tədrisindən, bu prosesdə qarşıya çıxan çətinliklərdən, uşaqların lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsində onimlərin rolundan danışılır³⁰.

Dissertasiyanın ikinci fəslı “**Tətbıqı onomastika dilçilik sahəsi kimi**” adlanır. Bu fəsil dörd yarım fəsildən ibarətdir. İlk yarım fəsildə onomastik terminologiya məsələləri araşdırılır. Məlumdur ki, onomastika dilçiliyin tez inkişaf edən, perspektivli

²⁸ Hacıyev, T.İ. İnqilabi satirik üslubda xüsusi isimlərin işlənmə xüsusiyyətləri // Hacıyev, T.İ. Satira dili / T.İ.Hacıyev. – Bakı: ADU, – 1975. – 178 s.; Cavadov, Ə.M. Bədii əsərlərdə insan adlarının işlənməsi // Azərbaycan dilçiliyi məsələləri. – Bakı: EA nəşr., – 1967, – s. 5-15; Azərbaycan bədii dilinin üslubıyyatı. Oçerklər / – Bakı: Elm, – 1970. – 355 s.

²⁹ Məhərrəmov, R.C. Sabirin dili / R.C.Məhərrəmov. – Bakı: Maarif, – 1976. – 106 s.; Qurbanov, A.M. Poetik onomastika / A.M.Qurbanov. – Bakı: APİ, – 1988. – 40 s.; Mustafayeva, Q.H. Azərbaycan bədii ədəbiyyatında şəxs adlarının üslubi imkanları: /Filologiya elmləri namizədi ... dis. / – Bakı, 1980; Mikayılova, Ə.N. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları / Ə.N.Mikayılova. – Bakı: “Memar Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC, – 2008. – 302 s.; Əliyeva, D. Onomastik vahidlərin folklorda təzahürü (Oğuz qrupu türk dilləri əsasında) / D.Əliyeva. – Bakı: Mütərcim, – 2016. – 312 s.

³⁰ Cəfərova, N.B. İkidillilik şəraitində uşaqların lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsində onomastik leksikadan istifadə // Azərbaycan onomastikasını problemləri III. – Bakı: APİ, – 1990, – s. 245-246; Гусейнова, Ф.Ю. Азербайджанские собственные имена в практике обучения русскому языку / Ф.Ю.Гусейнова, А.А.Байрамова // «Современные проблемы обучения языкам в вузе». Тезисы докладов и сообщений VII межвузовской научно-практической конференции (декабрь 2004 года). – Баку: Китаб алэми, – декабрь – 2004, – с. 40-41

şöbələrindən biridir. Digər elm sahələri kimi, onomastikanın da dəqiq müəyyənləşdirilmiş, adlandırılmış anlayışlar sistemi və terminlər toplusu vardır. Onomastikanın *“humanitar elmlər arasında özünəməxsus mövqeyə malik olması”*,³¹ xüsusi adların dildə spesifik statusu onomastik terminologiyanın formalaşmasına təsir göstərmişdir.

Onomastik terminologiya elmi anlayışlar, onların mahiyyəti, tərifləri, əlamətləri, sistemi və təsnifatı barədə, anlayışların ifadə vasitəsi kimi terminlər və s. haqqında biliklər məcmusundan ibarətdir. O, müxtəlif milli elmi ənənələrin, dilçilik istiqamətləri və məktəblərinin, habelə ayrı-ayrı müəlliflərin dil nəzəriyyələrinin konseptual aparatını əks etdirir. Onomastik terminologiyaya, onun formalaşmasına, tətbiqinə və unifikasiyasına dünya miqyasında böyük diqqət yetirilir. Onomastik terminologiyanın əsas vəzifələri sahə anlayışlarının adlandırılmasının ümumi qanunauyğunluqlarının üzə çıxarılması, terminoloji sistemlərin təşkili, terminologiyada milli və beynəlmiləl elementlərin qarşılıqlı nisbətinin, terminlərin yaranma üsulları və metodlarının öyrənilməsi, terminlər lüğətlərinin, bankının tərtibi, terminoloji məlumatların kompüterdə işlənilməsi və s.-dir. Sonuncular onomastik terminologiyanın praktik istiqamətini əks etdirir. Bu da onun tətbiqi dilçilik sahəsi olduğunu bir daha sübut edir.

Onomastik terminlər həm milli dilin, həm də başqa dillərin materialları əsasında yaradılır. Milli onomastik terminlərin yaradılması böyük yaradıcılıq tələb edən, sahə mütəxəssisləri tərəfindən dil qanunları, müəyyən prinsip və metodların əsasında aparılan bir iş olsa da, ən əlverişli yoldur və aşağıdakı üsullarla baş verir: leksik yolla – dildə olan sözlər vasitəsilə, məsələn: ad, ləqəb, imza; morfoloji yolla – sözdüzəldici vasitələrin köməyi ilə (sözlərə şəkilçi artırmaqla), məsələn: sözlük; sintaktik yolla – iki və daha çox sözün birləşməsi vasitəsilə, məsələn: şəxs adı, ata adı, müştərək ad və s. Milli dilin materialları əsasında termin yaratmaq mümkün olmadıqda başqa dildən termin alınıb işlədilir və yaxud kalka edilir: məsələn: antroponimik kateqoriya, erqonim, eponim və s.

³¹ Матвеев, А.К. Ономастика и ономатология: терминологический этюд // Вопросы ономастики, – 2005. № 2, – с. 5

Onomastik terminlər müxtəlif baxımdan təsnif edilə bilər:

1. Bütün dillərdə təsadüf olunan universal terminlər (toponim, etnonim, onomastika və s.) və hər hansı bir dil, yaxud dillər qrupu üçün spesifik terminlər;
2. Ümumelmi terminlər (məsələn, sistem, struktur, qanun və s.) və müəllif konsepsiyasına məxsus olan fərdi terminlər (məsələn, koynonim, eydonim və s.);
3. Motivləşmiş və motivləşməmiş terminlər (termin-adlar);
4. Milli terminlər (soyad, advermə və s.), alınmalar (onomastik areal, onomastik atlas və s.), yunan-latin termin-elementlərinin bazasında yaradılan terminlər (zoonim, mikrotoponim, fitoantroponim və s.);
5. Bir sözlü (monoleksem) terminlər (məsələn, astionim, pelaqonim, onomastikon və s.) və termin-söz birləşmələri (məsələn, antroponimik model, hibrid ad, müştərək ad və s.);
6. Ənənəvi terminlər və termin-neologizmlər;
7. Bir sahəyə aid terminlər və sahələrarası terminlər.

Onomastik terminologiyanın nizama salınması üçün:

1. İlk növbədə, onomastik terminlər toplanılmalı;
2. Milli dilin real imkanlarından istifadə edilməli;
3. Anlayışın mənasını təhrif edən süni terminlərdən istifadəyə yol verilməməli;
4. Zəruri hallarda başqa dillərdən termin mənimsənilməli;
5. Milli dildə terminin uğurlu ekvivalenti yoxdursa, beynəlmiləl, ənənəvi terminlərə üstünlük verilməli, bu zaman mövcud dil ənənələri nəzərə alınmalı;
6. Dildə milli və beynəlmiləl onomastik terminlər məqsədəuyğun şəkildə uzlaşdırılmalı;
7. Terminlər, onların işlənilməsi normalaşdırılmalı, bütün tələblərə cavab verən terminlər seçilməli;
8. Terminlər və onların definisiyaları standartlaşdırılmalı;
9. Terminoloji iş yaxşı təşkil olunmalı, təşkilati və elmi-tədqiqat işlərinə rəhbərlik edən vahid mərkəz yaradılmalıdır.

Ayrı-ayrı elm sahələrinin inkişafı, elmi əməkdaşlığın, dil əlaqələrinin genişlənməsi, elmi tədqiqatların sayının artması və s. terminologiyanın dövlət səviyyəsində unifikasiya və standartlaşdırılması işinin təşkilini tələb edir. Unifikasiya onomastik terminlərin vahid formaya, şəklə salınmasını nəzərdə tutur. Bu prosesdə terminin dildə mənimsənilmə dərəcəsinə diqqət yetirilməli, beynəlmiləl və ənənəvi terminlər əsas götürülməli, hazır modellərdən istifadə olunmalı, milli onomastik terminologiya dünyada qəbul

olunmuş beynəlxalq terminologiya ilə unifikasiya edilməlidir.

İkinci yarımfəsildə onomastik leksikoqrafiya məsələləri nəzərdən keçirilir. Müasir dövrdə tədqiqatçılar onomastik lüğətçiliyə xüsusi maraq göstərirlər. Leksikoqraflar üçün onomastik material çox aktual və lazımlıdır. Onomastik lüğətlər ümumi lüğətlərdən, ilk növbədə, leksikoqrafik aparatının strukturu ilə fərqlənir ki, bu da xüsusi adların semantikasi və digər xüsusiyyətləri ilə şərtlənir. Bu lüğətlər, bir qayda olaraq, ensiklopedik və linqvistik informasiyanı özündə cəmləşdirir. Bununla yanaşı, hazırda onomastik lüğətlərin universallaşdırılması tendensiyası müşahidə olunur. Strukturun təkmilləşdirilməsi toplanmış materialın qaydaya salınması, habelə lüğət məqalələrinin rəşional yerləşdirilməsi ilə bağlıdır. Lüğətçilikdə antroposentrik yanaşmanın aktuallaşması leksikanın yalnız dil sisteminin fraqmenti kimi izahını arxa plana çəkmişdir. Antroposentrik yanaşma leksikanın təsviri zamanı müəyyən adresatı nəzərə almağı vacib sayır.

Müasir leksikoqrafiyanın inkişaf istiqamətlərindən biri lüğətlərin kompüterləşdirilməsidir. Elektron lüğətlərin tərtibində əsas məqsəd: 1) nadir antroponimlərin axtarışı və onların tarixinin öyrənilməsi; 2) şəxs adlarının hipokoristik formalarının variantlarının axtarışı; 3) tərkibində antroponimlər, etnonimlər, toponimlər olan frazeologizmlərin axtarışı; 4) müxtəli janrlı mətnlərdə etnonimlərin axtarışı; 5) etnonimlərin müxtəlif formalarının, o cümlədən regional formalarının öyrənilməsi; 6) etnonimlərin derivatlarının öyrənilməsi; 7) müxtəlif janrlı mətnlərdə toponimlərin axtarışıdır.

Elektron onomastik lüğətin tərtibi zamanı bu cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir: 1) sözlüyün (adların) seçilməsi; 2) adların yerləşdirilməsi üsulu (informasiyanın sürətlə və yığcam əldə olunması üçün). Lüğət məqalələrinin tərkibi: baş söz – onim; adın əsasının etimoloji izahı; adın tərkib hissəsinin semantikasi; xronoloji və tarixi-mədəni arayışlar. Lüğətin soraq hissəsinə adların müxtəlif formalarını əks etdirən materiallar daxil edilə bilər. Böyük soraq hissəsinin olması adları sürətlə təhlil etməyə imkan verir. Belə bir lüğətin köməyi ilə qısa müddətdə adların qədim və müasir formalarının istənilən şəkildə təhlilini aparmaq, həm də müxtəlif tarixi dövrlərdə onların yayılma arealını dəqiqləşdirmək imkanı

yarınar.

Müasir dünyadakı elmi-texniki tərəqqi, insan fəaliyyətinin müxtəlif sferalarında xüsusi adların işlənmə təcrübəsinin və onomastik nəzəriyyənin müasir vəziyyəti yeni izahlı terminlər lüğətinin hazırlanmasını tələb edir. Onomastik terminləri qaydaya və sistemə salmaqda onomastik terminoloji lüğətlər böyük rol oynayır. Onomastik terminlər lüğətlərinə geniş yayılmış terminlər, son illərdə yaranmış az tanınan terminlər, mövcud boşluqları doldurmağa qadir termin-futuronimlər salına bilər. Həmin lüğətləri həm çap, həm də elektron variantda hazırlamaq məqsəduyğundur. Belə lüğətlər sahə terminologiyasını tədqiqatçılar, mütəxəssis olmayanlar üçün daha anlaşılqılı və əlverişli etməyə, istifadə olunan terminologiyanın unifikasiyasına kömək edir. Lüğətlərin quruluşu iki variantda ola bilər - əlifba və tematik. Optimal variantlardan biri də lüğətin həm əlifba, həm də tematik olmasıdır. Terminlərin tematik cəhətdən yerləşdiyi hissədə şərh verilir. Lüğətin ikinci hissəsi birincidə göstərilən bütün terminlərin əlifba siyahısından ibarət olmalı, terminin izah olunduğu yer (səhifə, paraqraf) göstərilməlidir.

Onomastik terminlər lüğətlərinin tərtibi işini qaydaya salmaq üçün lüğətlərin tipi, vəzifələri, mövzusu, sözlüyü müəyyənləşdirilir. Sözlüyün tərtibi lüğətin tipindən də asılıdır. Bu lüğətlər müxtəlif tipli ola bilər: 1)terminlərin sadəcə siyahısından ibarət (izahsız) lüğətlər; 2)izahlı lüğətlər; 3)birdilli, ikidilli (çoxdilli) lüğətlər; 4)müxtəsər lüğətlər; 5)əks lüğətlər; 6)tezlik lüğətləri; 7)ümumi lüğətlər; 8)sahə lüğətləri.

II fəslin üçüncü yarımfəslində onomastikada adlandırma və ad yaradıcılığında bəhs olunur. Onomastik nominasiya nəzəriyyəsində iki amil diqqət mərkəzində durur: 1)adın mənasının ilk dəfə müəyyənləşdirilməsi və insan şüurunda təsbit edilməsi; 2)dil vahidlərinin nominativ mənasının inkişafı prosesi. Nominasiya nəzəriyyəsi, əsasən, obyektlərin öz adını necə almasını nəzərdən keçirir. Bu nəzəriyyə üçün təkcə müəyyən gerçəklik fraqmentlərinin necə ad alması və hansı dil vasitələrinin köməyi ilə realizə olunması deyil, həm də nə üçün adlandırmada məhz bu fraqmentin, obyektin, varlığın seçilməsi və hansı çoxsaylı əlamətlərin əsas götürülməsi, eləcə də söz yaradıcılığının bir çox məlumatlarının nəzərə alınması

vacibdir. Nominasiya aktı müəyyən formal əməliyyatın və ya formal vasitənin istifadəsini nəzərdə tutur.

Nominasiya prosesinin özünəməxsus üsul və prinsipləri vardır. Nominasiya üsulu müəyyən nominasiya prinsipinin necə və hansı dil vasitələrinin köməyi ilə həyata keçirildiyini göstərir. Adresata münasibət nominasiya üsulunun seçim spesifikasını müəyyən edir. Nominasiya prinsipi sözün adlandırılan obyektlərlə olan əlaqəsinin əsas istiqamətidir. Bu, dilxarici amillərdən: obyektin növü, xüsusiyyətləri, real əlaqələri, habelə sosial-iqtisadi və siyasi şəraitdən asılıdır. Onomastik nominasiyanın tipologiyası aşağıdakı parametrlər əsasında formalaşır: nominasiyanın funksiyası; adlandırılan obyekt, yəni nominat; adın strukturu; subyekt və adresat. Bu tipologiyanın əsasını obyektin təbiəti, adın daxili forması, advermənin semantik cəhətinin təhlili təşkil edir.

Adın yaradılması prosesi bir neçə mühüm elementdən ibarətdir: 1. Adlandırılacaq hadisə beyində məfhum formasında əks olunur və bu və ya digər məfhum kateqoriyasına aid edilir; 2. Adlandırılacaq predmetdə səciyyəvi əlamətlər seçilir, bunlardan biri və ya ikisi nominasiyanın əsasını təşkil edir; 3. Sözdüzəltmə aktı nominasiya prosesini tamamlayır. Adın yaranması iki yolla baş verir: ümumi sözdən xüsusi adın əmələ gəlməsi və obyektin xüsusi olaraq adlandırılması prosesi. İnsanlar üçün, adətən, hazır adlardan istifadə edilir. Coğrafi obyektlər üçün isə insanlar müxtəlif adlar fikirləşib tapır. Təbii yolla baş verən nominasiya dildə təsbit olunur. Süni adlar, bir qayda olaraq, məqsədyönlü sözyaradıcılığı aktının nəticəsində yaranır. Nominasiya aktı və onun prinsipləri dil qanunları, adlandırılan varlıq kimi insanın psixologiyasının xüsusiyyətləri ilə idarə olunur.

Onimyaratma (onomastik derivasiya) xüsusi nominasiya aktıdır. Onun məqsədi yeni adın yaradılması, yeni leksik vahidlərin modelləşdirilməsidir. Onim yaradıcılığı təkcə cəmiyyətə lazım olan miqdarda yeni adların daimi yaradılması ilə deyil, həm də dilin lüğət tərkibində kifayət qədər törəmə vahidlərin olması və onların normal fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlıdır. Bütün bunlar onun tətbiqi onomastikada xüsusi mövqeyini şərtləndirir.

Onimyaratma prosesinin nəticəsi xüsusi nominativ şəraitdən

asıldır. Nominativ şərait bir neçə komponentdən ibarətdir: adlandırılan obyektin növü, adverbən subyekt, tarixi dövr, nominasiya prinsipləri, nominasiyanın təbii və süni, ilkin və ya təkrar xarakter daşması, onomastik sistem. İnsan şüurunda əks olunan konkret predmetin və səs kompleksinin birləşməsi müəyyən nominativ şəraitdə baş verir. Adın seçilməsi üçün baza dilin lüğət ehtiyatıdır. Onimlər ya ümumi sözlər, ya da digər xüsusi ad qrupları əsasında yaradılır.

İkinci fəslin IV yarımfəsli onomastik xəritələşdirmə - kartoqrafiya haqqındadır. Onomastik xəritələşdirmə linqvistik coğrafiyanın istiqamətlərindən biridir. Müxtəlif onomastik fakt və hadisələr onomastik xəritələşdirmənin obyektini sayılır. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq onomastik xəritələşdirmə sinxron və diaxron aspektdə həyata keçirilə bilər. Kartoqrafiya ilə toponimikanın əlaqəsini coğrafi xəritələrin yaradılması prosesində toponimikadan istifadə və toponimikada kartoqrafik metodun tətbiqi kimi başa düşmək olar. Toponimlər xəritədə öz əksini tapır və xəritənin elementi sayılır. Toponimik materialın xəritədə verilməsi onu daha da əyani edir. Toponimik xəritədə toponim və onun komponentləri, onların yayılma arealları, bu və ya digər ərazidə işlənmə tezliyi, regionlararası tarixi-dil əlaqələri, xalqların məskunlaşma istiqamətləri öz əksini tapır. Mövcud adların üzə çıxarılması və yazılışının müəyyənləşdirilməsi üçün xəritədən istifadə etmək olar. Müxtəlif vaxtlarda eyni ərazi üçün nəşr olunan bir sıra xəritələrin öyrənilməsi zaman keçdikcə coğrafi adlarda baş verən dəyişiklikləri izləməyə kömək edir.

Bir ölkə daxilində müxtəlif bölgələrdə qeydə alınan onomastik hadisələri cəmləşdirən milli atlaslar yaradılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan onomastik atlası onomastik vahidlərin hər növü üzrə yaradıla bilər. Milli atlas onomastik hadisələrin areallarını müəyyənləşdirmək və hər bölgənin səciyyəvi onomastik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq, ayrıca dil məkanının müəyyən hissəsi və kök, yaxud əsasların erkən yayılma areallarını izah etmək imkanı verir.

Dissertasiyanın III fəslə **“Onomastik vahidlərin funksional xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu fəsil beş yarımfəsildən ibarətdir. I

yarımfəsildə onomastik vahidlərin orfoqrafiyası haqqında danışılır. Xüsusi adların orfoqrafiyasını ümumi orfoqrafik qaydalardan ayırmaq olmaz, lakin burada fərqlər də mövcuddur. Bəzən müəyyən hərflərin, böyük hərflərin, defis, apostrof, dırnaqların işlənməsinin ümumi sözlərin deyil, məhz xüsusi adların yazılışı üçün böyük əhəmiyyəti olur. Xüsusi adların yazılışı çox vaxt regional və fərdi amillərdən, areallardan, ənənədən, kartoqraflardan, pasport yazanlardan və s. asılı olur. Bunun nəticəsində bəzən adlar təhrifə uğrayır, məsələn: Abbas – Abas, Cabbar – Cabar, Mərdəkan – Мардакяны və s. Həmin qaydaların müəyyənləşdirilməsi zamanı tədqiqatçılar qarşısında bir sıra suallar yaranır: 1) Çoxkomponentli mürəkkəb onimlərin ayrı və ya bitişik yazılması. Bu zaman vurğu, birləşdirici morfemlər və s. mühüm rol oynayır; 2) Əcnəbi onimlərin orfoqrafiyasının sözlərin dilin qanunlarına uyğunlaşdırılma dərəcəsi. Bu məsələyə iki cür yanaşmaq mümkündür: əcnəbi ad transkripsiya edilmir və onun orijinal yazılışı saxlanılır, yaxud əcnəbi ad sözlərin dilə maksimum dərəcədə uyğunlaşdırılır.

Onimlər fonetik, aksentoloji, morfoloji, hətta leksik cəhətdən geniş dairədə variantlaşa bilər. Onomastikanın ayrı-ayrı sahələrində variantların rolu, sayı, variantlaşma faktının ictimai dəyəri müxtəlifdir. Antroponimlərdə variantlılıq müxtəlif dərəcədə özünü göstərir. Hər onim onu yaradan və ya fəal surətdə ondan istifadə edən əhalinin dilində variantlaşır. Nitqdə adlar böyük forma sərbəstliyinə malik olur. Qeyri-rəsmi ünsiyyətdə variantlar adi qəbul edilir və ünsiyyətə mane olmur. Rəsmi ünsiyyət sferalarında isə adların variantlılığı maneçilik törədə bilər. Hər variant müstəqil ad kimi qəbul edilir.

“Xüsusi adların tələffüz qaydaları” adlı II yarımfəsildə onimlərin orfoepik spesifikasiyası nəzərdən keçirilir. Onomastik vahidlərin orfoepiyası anlayışına adların tələffüzünün əsas xüsusiyyətləri, onlarda vurğu normaları, səslərin müəyyən fonetik şəraitdə tələffüz qayda-qanunları kimi məsələlər daxildir.

Sözlərin yanaşması, birləşməsi prosesində mürəkkəb adlar da yaranır. Bu tip adların yaranma şəraiti onların tələffüz normalarının müəyyənləşdirilməsinə də öz təsirini göstərir. Belə şəraitdə tələffüzə təsir edən bir sıra hallar diqqət mərkəzində olmalıdır.

Cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar onomastik sistemdə yeni qısaltmaların yaranması və işlənmə tezliyinin artması müşahidə olunur. Bu, onomastik sistemin zənginləşməsinə, inkişafına xidmət edən amillərdəndir. Məhz bu baxımdan qısaltmaları təşkil edən tərəflərin və hərflərin məqam və şəraitə görə müxtəlif əsaslarda tələffüzünün dəqiqləşdirilməsi zəruridir.

Hər bir dilin lüğət tərkibinə başqa dillərdən müxtəlif səbəblərdən adlar daxil olur. Alınmalar milli dilin təbiətinə uyğunlaşır, onun fonetik xüsusiyyətlərinə tabe olur. Lakin alınmalardan istifadə orfoepik və orfoqrafik cəhətdən həmişə müəyyən çətinliklər doğurur. Elə dillər vardır ki, onlarda fonetik və qrafik oxşarlıq mövcuddur. Digərlərində isə həm səs, həm də qrafika fərqlənir. Birinci halda adların uyğunlaşması asan olur, ikinci halda isə daha ciddi çətinliklər yaranır. Alınmaların işlədilməsindəki çətinliklər, bir tərəfdən, mənbə dillə əlaqədardırsa, digər tərəfdən, vasitəçi dillərin səs tərkibinin Azərbaycan dilinin fonetik tərkibindən xeyli fərqli olmasından irəli gəlir. Bütün bu cəhətlər tədris prosesində diqqət mərkəzində olmalıdır.

Üçüncü yarımfəsil onimlərin başqa dillərdə verilməsi məsələsinə həsr olunmuşdur və **“Onimlərin transkripsiya və transliterasiyası”** adlanır. Həm nəzəri, həm də praktik onomastikanın mühüm və aktual problemlərindən biri milli və əcnəbi adların düzgün transkripsiyası, transliterasiyası və tərcüməsidir. Müasir dilçilikdə xüsusi adların dillərarası ötürülmə qanunauyğunluqları və prinsipləri müəyyən qədər öyrənilsə də, bununla bağlı ziddiyyətlər, qeyri-dəqiqliklər hələ də özünü göstərir. Bu çətinliklər xəritələrin, inzibati mənbələrin, soraq kitabçalarının, xarici ədəbiyyatın tərcüməsi zamanı da yaranır. Milli dilin spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaq, yad dil qanunlarının milli dilə mexaniki tətbiq olunmasından imtina etmək çox vacibdir.

Azərbaycan dilindəki alınma sözlər, eləcə də onomastik vahidlər tarixi inkişafın müəyyən mərhələlərində dilimizə daxil olaraq fəal surətdə işlənmişdir. Bunlar tam mənası ilə azərbaycanlaşmış, hamı tərəfindən qəbul edilmişdir. Sözlən dil öz xüsusiyyətlərinə görə mühafizəkar mövqə tutaraq alınmış onomastik vahidi dildaxili tələblərə tabe etdirir və həmin dil vahidinin etimən

dildəki semantikasını fonooörtüyü ilə birgə qəbul etməyə çalışır. Xüsusi ad öz ilkin səs görünüşünü qoruyub saxlamağa çalışsa da, yayılma arealında etimon dil – mənbə dil – sözalın dil trayektoriyasını keçməyə məcbur olur. Alınma adlar Azərbaycan dilinin fonetik qanunlarına uyğunlaşmış şəkildə işlədilir. Adların bir dildən digərinə keçməsi transkripsiya və transliterasiya prinsiplərinə tabe etdirilir. Bu, böyük həssaslıq tələb edən işdir. Ümumi sözlər başqa dildə verilərkən onların mənasının göstərilməsi çox əhəmiyyətlidir. Sözüň səs cildi elə bir mühüm rol oynamır. Əksinə, onimlərin verilməsi üçün səs cildi zəruridir. Çünki onlar başqa dilə keçərkən, əsasən, öz ilkin görünüşünü qoruyub saxlayır.

Xüsusi adların aşağıdakı qrupları transkripsiya olunmalıdır: şəxs adları, ata adları, soyadlar, təxəllüslər, kiçiltmə adlar, ölkə, şəhər, küçə adları, bəzi kosmonimlər, gəmi, təyyarə, kosmik gəmi və s. Bu zaman transkripsiyanın başlıca məqsədi orijinalın fonemləri və qəbul edən dildə onların qrafik uyğunluqları arasında qarşılıqlı birmənalı müvafıqlıq prinsipinə riayət edilməsidir. Adətən, qəbul edən dildə xüsusi ada vurğu tətbiq edilir.

Tələffüzün milli xüsusiyyətləri titulların, coğrafi nomenklaturanın, qrammatik və oxşar terminlərin, hərf adlarının və s. verilməsində də öz əksini tapmalıdır. Şəxs adlarının tərkibindəki titul və adların yazıda verilməsində də ümumiliyə nail olmaq lazımdır. Coğrafi adlarda söz-titullar istənilən mövqedə xüsusi ada bitişik yazılmalıdır (məs., Şahrud, Kirmanşah və s.).

Toponimlərdəki coğrafi nomenklatur terminlər (şəhər, çay, dağ, göl və s.) ya mürəkkəb adın tərkib hissəsi, ya da izahedici termin kimi işlənir. Birinci halda onlar tərcümə edilmir, ikinci halda izahedici termin tərcümə olunur, amma ixtisar formada da verilə bilər.

Adın transkripsiyası və ya tərcüməsi adlandırılan obyektin tipindən, obyektin özünəməxsus cəhətlərini adın necə əks etdirməsindən, obyektin ifadə edən sözlərin leksik xüsusiyyətlərindən asılıdır.

III fəslin dördüncü yarımfəslə **“Xüsusi ad dilçilik və hüququn kəsişməsində. Onimlərin kodifikasiyası”** adlanır. Onimlər müxtəlif dilxarici sferalara, o cümlədən cəmiyyətin hüquqi

cəhətdən nizamlanmasını təmin edən hüquqşünaslıq sahəsinə də daxil olur. Xüsusi adların dilçilik və hüququn kəşiməsində nəzərdən keçirilməsi yeni sahənin – hüquqi linqvistikanın meydana gəlməsi və inkişafı ilə mümkün olur. Hüquqi sferaya daxil olan onimlərin linqvistik tədqiqi problemlərinə müraciətin aktuallığı həm linqvistik, həm də ekstralingvistik amillərlə müəyyənləşir.

Cəmiyyətdəki sosial, siyasi dəyişikliklər müxtəlif münəqişəli nitq situasiyalarının yaranmasına və bunun nəticəsi kimi, xüsusi linqvistik və fənlərarası araşdırmalar tələb edən tətbiqi məsələlərin çoxalmasına səbəb olub. Belə münəqişələrin nizama salınması çox vaxt hüquqi müdaxilə tələb edir.

Onomastik vahidlərin kodifikasiyası son dövrlərin aktual məsələlərindən biridir. Bu adların, xüsusən şəxs adlarının sosimda işlənməsi, seçimi, qeydiyyatı hər bir cəmiyyət üzvünün həyatında əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir dildə antroponimlər kodifikasiya olunur, orfoqrafik-qrammatik qaydalara uyğun işlənir. Onomastik vahidin əsas qrafik və orfoqrafik işarəsi böyük hərfdir. Bu, onimləri ümumi isimlərdən fərqləndirən başlıca xüsusiyyətdir.

Kodifikasiyanı müxtəlif amillər şərtləndirir: a) sistemlilik amili; b) milli amil; c) tarixi; ç) beynəlxalq amil; d) ictimai amil; e) etik amil. Şəxs adlarının kodifikasiyası dil və ictimai baxımdan münasib olmayan adların dəyişdirilməsinə, aradan qaldırılmasına imkan verir.

Şəxs adlarına nisbətən soyadların kodifikasiyası zamanı müəyyən çətinliklər üzə çıxır. Kökə-nəslə verilən bir ad kimi soyadların orfoqrafiyası sahibinin istəyi olmayana qədər dəyişilməz qalır. Soyadlar bütöv bir nəslin adını mühafizə edib saxladığı üçün onların orfoqrafiyasında dəyişiklik edərkən çox diqqətli olmaq lazımdır. Soyadın daşıyıcısı onun yazılışına nəzarət etməlidir.

Onimlər insanın və cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayır: hər insanın adı var, gündəlik ünsiyyət prosesində insan çoxlu miqdarda adla qarşılaşır, adlara şəxsiyyəti təsdiq edən, müxtəlif hüquqları müəyyənləşdirən və təsdiq edən sənədlərdə rast gəlinir. Şəxs adı, ata adı, soyad insanı identifikasiya edən məlumatların tərkibinə daxil olur, bunlar qanun tərəfindən “şəxsi məlumatlar” kimi təsbit edilir. Xüsusi ad insanı fərdiləşdirir, onu başqa insanlardan fərqləndirir, şəxsi keyfiyyətlərin, xüsusiyyətlərin daşıyıcısı kimi

insana işarə edir. Onimlər yalnız onlara xas funksional xüsusiyyətlərə, məna strukturuna malik olmaqla yanaşı, münaqişə potensialına da malikdir.

Onimlər bir çox funksiya yerinə yetirir ki, bunlardan identifikasiya və fərdiləşdirmə funksiyaları üzərində bir qədər dayanmağı lazım bilirik. İdentifikasiya obyektlərin (o cümlədən insanların) tanınması, onların müəyyən sinfə aid edilməsi, ya da məlum əlamətlərin əsasında tanıma kimi başa düşülür. İdentifikasiya funksiyası adın forma cəhəti ilə bağlıdır: adın formasının sabitliyi və daimiliyi bu funksiyayı yerinə yetirməyə imkan verir. Onun cəmiyyət üçün də böyük əhəmiyyəti var: şəxs adı, ata adı, soyad şəxsiyyəti ictimai münasibətlərin iştirakçısı kimi müəyyənləşdirir, öz daşıyıcısını birmənalı identifikasiya edə bilir. Əslində hər obyektə öz növündə yeganə olan, təkrarlanmayan ad məxsus olmalıdır, praktikada isə adların tam və ya qismən üst-üstə düşməsi, omonimliyi ilə qarşılaşırıq, buna görə də belə hallarda identifikasiya obyekt haqqında əlavə məlumatlarla – doğulduğu tarix və yer, qeydiyyat yeri və digər şəxsi informasiyanın köməyi ilə həyata keçirilir.

Fərdiləşdirmə funksiyası adın məzmun cəhəti ilə əlaqədardır, bu funksiyanın köməyi ilə ad fərdiləşdirir, adlandırılan obyektə bu və ya digər xüsusiyyətləri, keyfiyyətləri aid edir.

Xüsusi ad bu funksiyaları yerinə yetirərkən münaqişəli situasiyalar meydana çıxır. Tədqiqatçılar belə situasiyalara, əsasən, bunları aid edir: uşağa ad verilməsi, adın düzəlişi, adın dəyişdirilməsi, adın bir dildən başqasına ötürülməsi, adın ticarət nişanı kimi işlənməsi, adın şəxsi məlumatlar tərkibində istifadəsi, əsər müəllifliyinin göstərilməsi üçün addan istifadə, addan manipulyasiya vasitəsi kimi istifadə.

Beşinci yarımfəsil belə adlanır: **“Azərbaycan Respublikasında onomastik fəaliyyət haqqında Konsepsiya”**. Respublikada milli dil siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən biri kimi onomastika təkcə elmi-praktik, mədəni-tarixi deyil, həm də ictimai-siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Milli onomastikanın inkişafının aktual məsələlərinin yerinə yetirilməsi üzrə tədbirlər onların normativ hüquqi təminatı ilə bilavasitə bağlıdır.

Ölkədə baş verən demokratik dəyişikliklərə uyğun olaraq, onomastika sahəsində işlərin sistemləşdirilməsi və koordinasiyasının gələcək inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikasında onomastik işin Dövlət Konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zəruriliyi yaranmışdır. Bu, milli onomastika problemlərinin dövlət səviyyəsində nəzərdən keçirilməsini şərtləndirir. Bu Konsepsiya respublikada onomastik fəaliyyətin koordinasiyası, tənzimlənməsi ilə yanaşı, milli varlığın qorunub saxlanması, ümumbəşəri mədəniyyət və onun dəyərləri ilə qarşılıqlı əlaqə kimi humanitar məqsədləri nəzərdə tutur.

“Onomastik vahidlərin sosiolinqvisitikası” adlanan IV fəsil səkkiz yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsil toponimikada advermə və addəyişmə, toponimlərin normalaşdırılması haqqındadır. Coğrafi adların hərtərəfli tədqiqinin zəruriliyi bununla bağlıdır ki, onlar mühüm siyasi, elmi və praktik əhəmiyyətə malikdir və ünvan funksiyasını yerinə yetirir. Bütün bunlar dövlət idarəçiliyi orqanları, nəqliyyat və rabitə, kartoqrafik idarələr, nəşriyyatlar, jurnal və qəzet redaksiyaları və bir çox başqa idarə və təşkilatlar üçün böyük praktik əhəmiyyət daşıyır, çünki onlar üçün coğrafi adların rəsmi sənədlərdə, elmi və soraq ədəbiyyatında, xəritələrdə və s. düzgün və sabit verilməsi vacibdir.

Adların dəyişdirilmə səbəbləri kimi tədqiqatçılar tarixi hadisələri, ölkə və regionun tarixində rol oynamış şəxsiyyətlərin adlarını əbədləşdirmək cəhdini, köhnə adların qeyri-ahəngdarlığından uzaqlaşmağı, toponimi tipik sözdüzəltmə modeli çərçivəsində yeniləmək cəhdini göstərir. Adətən, adlar tarixin dönüş nöqtələrində daha çox dəyişdirilir. İnqilablar, dövlət çevrilişləri, ərazinin dövlət mənsubluğunun dəyişməsi, bir qayda olaraq, toponimiyada, xüsusən şəhərlərdə küçə adlarının dəyişdirilməsinə səbəb olur. Tarixi hadisələrlə zəngin olmayan ərazilərin toponimiyası daha az dəyişkəndir. Fiziki-coğrafi obyekt adları oykonimlərə, urbanonimlərə və s. nisbətən daha sabit olur.

Obyektlərin özü dəyişərkən adların başqası ilə əvəzlənməsi təbiidir (məsələn, bir neçə yaşayış məntəqəsinin bir obyektə birləşdirilməsi). Bəzən adlar tamamilə, bəzən qismən dəyişikliyə uğrayır, bəzən də heç bir dəyişiklik baş vermir. Bunu tarixi amillər

müəyyənləşdirir. Hər bir halda yalnız konkret tarixi situasiyanın təhlili əvvəlki adın bərpasının mütərəqqi və ya mürtəcə olduğunu müəyyən etməyə imkan verir. Beləliklə, bir adın digəri ilə əvəzlənməsi ya əvvəlkinin fəal inkarı, ya da təklif olunanın zəruriliyi ilə şərtlənir.

Azərbaycan ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərə ad verilməsi, onların adlarının dəyişdirilməsi respublikanın müvafiq qanunu əsasında həyata keçirilir. Təhkim olunmuş ərazisi və daimi yaşayan əhalisi olan bütün ərazi vahidlərinə müəyyən ad verilməlidir. Ərazi vahidlərinə ad verilməsi və onların adlarının dəyişdirilməsi ümumdövlət mənafeyi, habelə coğrafi, tarixi, etnoqrafik, milli və məişət şəraiti və digər yerli şərait, yerli əhalinin rəyi nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilir.

Advermə prinsipləri bunlardır: 1. İki və ya daha artıq ərazi vahidləri bir ərazi vahidində birləşdirildikdə, bir qayda olaraq, birləşmiş ərazi vahidlərindən birinin adı saxlanılır. 2. Ərazi vahidlərinə ad verilmədən və onların adı dəyişdirilmədən mövcud adların təkrarlanmasına, adları dövlətin milli, tarixi, coğrafi və mədəni irsi ilə bağlı olan ərazi vahidlərinin adlarının dəyişdirilməsinə yol verilmir. 3. Urbanonimlərin verilməsi və onların dəyişdirilməsi həmin ərazinin əhalisinin rəyi nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. 4. İnzibati-ərazi dairələri onların mərkəzi olan kənd və ya qəsəbənin adına uyğun olaraq adlandırılır. 5. Rayonlar onların mərkəzi olan ərazi vahidlərinin adlarına uyğun olaraq adlandırılır. 6. Azərbaycan Respublikasında yerləşən ərazi vahidlərinə və inzibati-ərazi dairələrinə dair bütün məlumatlar Azərbaycan Respublikasının ərazi quruluşu və inzibati-ərazi bölgüsünə dair Dövlət reyestrinə daxil edilir.

Coğrafi obyektin adı bu hallarda dəyişdirilə bilər: a) bir ərazi vahidi hüdudları daxilində eyni növlü coğrafi obyektlərin adları təkrarlandıqda; b) obyektin tarixi adını bərpa etmək zərurəti yarandıqda; c) coğrafi obyektin funksiyası və ya təyinatı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdikdə; ç) adlar müvafiq tələblərə uyğun olmadıqda.

Əsasən, 3 kateqoriya – istehsalat, eyni və yaxşı səslənməyən adlar dəyişdirilir. “Yaxşı səslənməyən ad” qiymətləndirməsi çox

subyektivdir və bir qayda olaraq, yerli toponimiyanı, o cümlədən müəyyən regionun adlarını formalaşdıran yerli coğrafi terminləri bilməməyə əsaslanır.

Adların normalaşdırılması prinsipləri bunlardır: 1. Normalaşdırılan adlar müxtəlif mənbələrdən və ekspedisiya vasitəsilə toplanılıb sistemləşdirilməlidir. 2. Təhrifə yol verməmək üçün ilk məxəzə müraciət edilməli, hər bir fakt əslinə uyğun şəkildə yazıya alınmalıdır. 3. Mənbədən fakt dəqiq götürülməli, mənbənin yeri düzgün və ətraflı göstərilməli, mənbədən fakt düzgün oxunmalıdır. 4. Təhlil prosesində adların normalaşdırılmış forması müəyyənləşdirilir. 5. Planlı şəkildə müxtəlif yol və vasitələrlə ayrı-ayrı mənbələrdən ətraflı və sistemli şəkildə toplanmış bütün adlar fonda kataloqlaşdırılmalıdır. 6. Bu işdə yüksək səviyyəli və hazırlıqlı mütəxəssislərin olması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Advermə və addəyişmə ilə bağlı bu tövsiyələri vermək olar: 1. Yaşayış məntəqəsi üçün yeni adın seçilməsi təsadüfi olmamalıdır. Təklif olunan ad ərazinin fiziki-coğrafi, tarixi, etnoqrafik və digər xüsusiyyətlərini əks etdirməli və həmin regionun mövcud toponimiyasına uyğun olmalıdır. 2. Yeni adlar və ya onların əsası kimi, ilk növbədə, artıq mövcud olan adlardan istifadə olunmamalıdır (yaxın çayların, göllərin, tarlaların, meşələrin, təpələrin, dərələrin, yarğanların, qobuların və digər fiziki-coğrafi obyektlərin adları). 3. Yeni təklif olunan adlar kimi regionun şivələrində işlənən yerli coğrafi terminlərdən istifadə oluna bilər. 4. Görkəmli dövlət və ictimai-siyasi xadimlərin, vətən müdafiəçilərinin, əmək qəhrəmanlarının, elm və mədəniyyət xadimlərinin adları istisna hallarda verilə bilər. 5. Əlamətdar tarixi hadisələrlə bağlı adlar da istisna hallarda verilir. 6. Yaxşı olar ki, yeni ad region obyektlərinin nominasiya prinsiplərinə uyğun milli ad olsun. 7. Bir-birinə yaxın yerləşən eynicinsli obyektlər üçün fərqləndirici təyinli adlar tövsiyə oluna bilər: köhnə – yeni, yuxarı – orta – aşağı, sol – sağ, şimali – cənubi – qərbi – şərq – mərkəzi və s. 8. Yeni ad istifadə üçün rahat olmalıdır. 9. Yeni adlar yaradılarkən hazırda məhsuldar olan toponimlərdən istifadə oluna bilər.

Adların və sərhədlərin özbaşına dəyişdirilməsinə və ya adların təhrif edilmiş formalarından istifadə edilməsinə yol verilmir.

Lazımsız addəyişmələrə yol verməmək üçün toponimistlər coğrafi adların etimologiyası ilə daha çox məşğul olmalıdır.

“Şəhər onomastikası. Urbanonimika” adlı II yarımfəsildə şəhərin onomastik məkanı təhlil edilir. Şəhər onomastikonu şəhərin təkrarolunmaz simasını formalaşdırır, başqa şəhərlərdən fərqli imic yaradır və şəhərin tarixi haqqında daha çox məlumat verir. Şəhər onomastikonu qapalı leksik sistemdir və bir-biri ilə əlaqədar müxtəlif yarımsistemlərdən – hidronimlərdən, oykodomonimlərdən, erqonimlərdən və s. ibarətdir.

Şəhər mədəni universali kimi, müasir urbanonimik mədəniyyətin formalaşmasına təsir göstərir. Urbanonimik sistemin daimi öyrənilməsinin zəruriliyi onun mütəhərriqliyi ilə şərtlənir: şəhərin dinamik inkişafı, ərazisinin artması, yeni obyektlərin meydana çıxması şəhərin xəritəsində daim yeni adların əmələ gəlməsinə səbəb olur.

Urbanonim nominativ funksiya yerinə yetirir. O, şəhər daxilindəki fərdi obyektı seçir, fərqləndirir və adlandırır. Bu funksiya onun spesifikasiyası ilə bağlıdır. Bununla yanaşı, urbanonim şəhərdə ünvan kimi xidmət edir, insanı istiqamətləndirir, fərdi obyektin xüsusiyyətləri haqqında informasiyaya malikdir. Deməli, onun funksiyalarından biri də informativ funksiyaadır.

Şəhər onomastikası sahəsində dil siyasətinin əsas problemi həm şəhərlərin, həm də şəhərdaxili obyektlərin adlandırılması və renominasiyası məsələləridir. Bu, çağdaş onomastikanın aktual problemlərindəndir. Köklü sosial-iqtisadi və siyasi dəyişikliklər dövründə dil islahatına meyil güclənir. Dil islahatının sınaqdan keçirilmiş sahəsi, hər şeydən əvvəl, lüğət tərkibi və sözyaratma vasitələri sistemidir, bu da bilavasitə “yeni”nin adlandırılması və “köhnə”nin dəyişdirilməsi ilə bağlıdır.

Bakının urbanonimik sisteminin inkişafına onun inzibati statusu, sahəsi, coğrafi xüsusiyyətləri təsir göstərmişdir. Bakının urbanonimləri yaranma tarixinə, dil mənsubluğuna görə rəngarəngdir, nominasiya əlamətləri və struktur tipləri ilə zəngindir. Bu sistemdə adi, ünvan funksiyası yerinə yetirən adlarla yanaşı, çoxlu obrazlı, emosional adlar da mövcuddur. Bakının tarixini əks etdirmək baxımından küçə adlarını iki qrupa bölmək olar: 1) şəhərin

tarixi ilə bilavasitə bağlı olan, gerçək hadisələri və şəxsiyyətləri bildirən adlar; 2)ideoloji, yəni şəhərin tarixi ilə bilavasitə bağlı olmayan adlar.

Hodonimlər sistemində edilən dəyişikliklər daha çox iki istiqamətdə aparılmışdır: küçələrə vaxtilə buranın sakini olmuş, Azərbaycanın bütövlüyü və müstəqilliyi uğrunda mübarizə və döyüşlərdə şəhid olmuş oğulların adları verilmişdir. Digər küçələrdə isə Azərbaycanın əvvəlki dövr tarixi qəhrəmanları və dövlətimizin ictimai-mədəni həyatında əvəzsiz xidmətləri olmuş şəxslərin adları əbədiləşdirilmişdir. İndi əksər küçələr, həqiqətən, Azərbaycanın mədəniyyət və tarixinin bir hissəsini əks etdirir.

Şəhər küçələrinin adlandırılması praktikası göstərir ki, advermənin prinsip və modellərinin dəyişməsi dövrün üslubu və müəyyən edilən mədəni inkişaf baxımından şərh oluna bilər. Belə ki, küçələrin qədim dövrlərə aid xüsusi isimlərlə adlandırılması klassik tendensiyaların təzahürü kimi, küçə və meydanların dövrün ideyalarını əks etdirən mücərrəd adlarla, görkəmli şəxslərin adları ilə nominasiyası romantizm baxımından interpretasiya edilir. Tematik ansambların meydana çıxması praqmatizm prinsiplərinə uyğun gəlir.

“Erqonimlər onomastik məkanın tərkib hissəsi kimi” adlanan III yarımfəsildə şəhər onomastikonunun ən geniş və səciyyəvi təbəqəsi olan erqonimlərdən danışılır. Erqonimiya son illərdə dilçiliyin fəal tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Erqonimlər nominativ, informativ, reklam, estetik, memorial funksiyaları yerinə yetirir. Onlar müxtəlif şəkildə təsnif olunur: praqmatik və qeyri-praqmatik erqonimlər. Praqmatik erqonimlərə adresata təsir göstərən erqonimlər aiddir. Bunlar iki yerə bölünür: 1) praqmatik informativ – müəssisənin fəaliyyət növünə bilavasitə aid olmayan, lakin adresatda müəssisənin pozitiv obrazını yaratmağa kömək edən əlavə informasiya verir. Məsələn, bu, obyektin yeri barədə informasiya da ola bilər (“Dərnəgül market”); 2) praqmatik assosiativ – müsbət assosiasiyalar yaratmaq yolu ilə adresata təsir göstərməyə çalışanlar. Bunlar üç yarımqrupa bölünür: a) assosiativ-informativ – adresata əlavə informasiya verir, müsbət münasibət formalaşdırır (“Çevik” təhlükəsizlik xidməti); b) müxtəlif fəlsəfi, siyasi, sosial və s. ideyaları əks etdirən (“Virtual Qarabağ” İnformasiya-

Kommunikasiya Texnologiyaları Mərkəzi); c) əbədi dəyərlər kateqoriyasına (bədi və incəsənət əsərləri, tarixi realilər və s.) əsaslanan (“Sindbad Travel” şirkəti). Qeyri-praqmatik erqonimlər məlumatlandırma baxımından 2 qrupa bölünür: 1) informativ–obyektin fəaliyyət növü barədə məlumat verir. Bu erqonimlər obyektin fəaliyyətini təsvir edir, bəzən onun coğrafi mövqeyini göstərir, bir sözlə, mühüm informasiya təqdim edir (Bakı Tikiş Evi); 2) qeyri-informativ erqonim – obyekt haqqında heç bir məlumat vermir (“İpək Yolu” restoranı).

Erqonimyaratmanın vacib şərti onun motivasiyasıdır. Ad yaradılarkən motivləşmiş olur. Zaman keçdikcə motiv unudula bilər, bəzi hallarda nominasiya motivi gizli ola bilər. Buna görə də “motivləşmiş ad” və “motivləşməmiş ad” terminləri müəyyən dərəcədə şərtidir və faktiki olaraq nominasiya motivini açmağın “mümkünlüyünü” və ya “qeyri-mümkünlüyünü” bildirir. Bu və ya digər təşkilata, şirkətə ad verərkən nominator qərar verməlidir ki, adda nəyi əks etdirmək istəyir. Müəssisənin bir sıra xüsusiyyətləri arasında birini seçmək və onun əsasında adresatı həvəsləndirən motivi tapmaq lazımdır. Çox vaxt erqonimlər müəyyən predmet və ya anlayışla motivləşmiş, nominatorun şəxsi düşüncələrinə müvafiq yaranır. Motivasiya məqsədi ilkindir – o, bütün nominasiya aktını müəyyənləşdirir və erqonimin kommunikativ effektivini şərtləndirir. Subyektiv motivasiya istiqamətləri və adresatın diqqətini cəlb etmək cəhdləri daha geniş yayılmış istiqamətlərdir.

Kommersiya adyaradıcılığının yeni üsullarının geniş yayılması marketing tələbatları ilə şərtlənir. Kommersiya adının seçimi müsbət imicin yaradılmasında və əmtəənin satışında böyük rol oynayır. Kommersiya adının meydana gəlməsi iki mərhələdən ibarətdir: I mərhələ hazırlıq – adyaratma mərhələsidir. II mərhələ isə advermə prosesidir. Bu mərhələdə kommersiya adı kommunikativ vahid kimi, əmtəə markası və ya nişanı olaraq təsdiqlənir. Hər iki mərhələ həm peşəkar kreativ qaydalarla, həm də qanunlarla nizamlanır. Bu məsələlər **“Kommersiya nominasiyası. Praqmatonimlərin sosiolinqivistik spesifikasi”** adlı dördüncü yarımfəsildə öz əksini tapmışdır.

Onomastikanın inkişafı üçün ticarət nişanı-leksemlərin dil

statusunun müəyyən edilməsi əhəmiyyətlidir. Praqmatonimlər məhsulun markasının və ya təklif olunan xidmət növlərinin – ticarət nişanlarının sözlə ifadəsidir. Onlar dil qanunlarına uyğun düzəlik və qanunla mühafizə olunur. Struktur elementlərin digər dillərdən mənimsənilməsi praqmatonimlərə xüsusi beynəlmiləl xarakter verir. Praqmatonimlər elə predmetləri bildirir ki, dil daşıyıcısının həyat fəaliyyətində praktik cəhətdən əhəmiyyətlidir.

Praqmatonimləri müxtəlif kateqoriyalar üzrə təsnif etmək olar. Praqmatonimlər ilkin (“Bello”, “Sobsan”, “Cif” və s.) və təkrar nominasiya məhsulu ola bilər (“Möcüzə”, “Mars” və s.). Onlar söz yaradıcılığı üsulları və dil sisteminin qanunlarına müvafiq düzəlik: “Embawood” (mebel), “Sevimli dad” (qida məhsulları) və s. Praqmatonimlər məhsulun təyinatını, məqsədini (“Rastişka” (yoğurt)), keyfiyyətini (“Kristal (CF)” (ət məhsulları)), növünü (“Pasha çay”), istehsalçısını (“Nokia”) və s. göstərir. Praqmatonim-rəmzlərin mənası ilə məhsulun növü arasında heç bir əlaqə olmur: Məsələn, “Sürpriz” (prənək), “Bizim ailə” (günəbaxan turları) və s.

Praqmatonim müsbət assosiasiyalar yaratmalı, məhsulun spesifikasiyasına uyğun mənə daşılmalıdır ki, asanlıqla yadda qalsın. Onlar kommersiya nominasiyalarının çox məhsuldar təbəqəsidir.

Beşinci yarım fəsil reklam adlarına həsr olunub. Reklam mətnlərində onimlərin işlənmə xüsusiyyətlərinin kompleks təhlili çox maraqlıdır. Bu adlar reklam vasitəsidir və reklam mətnlərində dəfələrlə təkrar edilərək həyatımıza daxil olur və yaddaşlarda qalır. Həmin adlar reklam onomastikonunu təşkil edir və onomastik sahənin vahid yarım sistemi kimi nəzərdən keçirilir. Onlar fəaliyyət prosesində adresata reklam təsiri göstərmək qabiliyyətinə malikdir. Burada danışan – nominator (adlandırıcı şəxs), adresat – resipient (xəbəri mənimsəyən şəxs) vardır. Reklam mətnindəki onimlər də adresatın şüurunda məhsul və ya xidmət haqqında təsəvvür, reklam obrazı yaradır ki, bu da adresatda hiss və emosiyalar kompleksini formalaşdırır.

Reklam onimlərinin əmələ gəldiyi nominativ vahidlər struktur-semantik müxtəlifliyi ilə seçilir. Bunlar konnotativ adlar, apelyativlər, söz birləşmələri, milli dil materialından yaradılan sözlər və s.-dir. KİV-də verilən reklam mətnlərindəki onimlər müxtəlif

işlənmə xüsusiyyətlərinə malikdir. Öz strukturuna görə reklam onimləri bir qrafik işarədən, bütöv cümlələrdən, rəqəmli və hərfi indekslərdən ibarət ola bilər. Reklam mətni adresatın şüurunda məhsul və ya xidmət haqqında təsəvvür, reklam obrazı yaradır ki, bu da adresatda hiss və emosiyalar kompleksi formalaşdırır.

Reklam mətnində onimlərin müxtəlif növlərinə rast gəlmək mümkündür: müəssisə adları (erqonimlər), nəqliyyat vasitələrinin adları (poreyonimlər), əmtəə adları (praqmatonimlər), KİV adları (hemeronimlər), mükafat adları (faleronimlər), müxtəlif tədbirlərin adları (geortonimlər), incəsənət əsərlərinin adları (artionimlər) və s. Məsələn: “Azərpoçt”. Siz göndərirsiniz, biz çatdırırıq; Burada yalnız musiqi danışır. “Radio Xəzər 103 FM”.

6-cı yarımfəslin adı belədir: **“Virtual aləmdə onomastik vahidlər”**. Elm və texnikanın inkişafı yeni obyektlərin və onların fərdiləşdirilməsi vasitələrinin, həmçinin onların adlandırılması üçün dil vahidlərinin meydana gəlməsinə səbəb olur. Belə obyektlərdən biri də internet şəbəkəsində olan domenlərdir. Domen (domen adı) – latın simvolları və rəqəmləri şəklində fərdiləşdirmə vasitəsi, milli domen zonasındakı fiziki və ya hüquqi şəxslərə mənsub olan informasiya resurslarının fərdiləşdirilməsinə xidmət edən şərti işarədir. Domen adı müstəqil obyekt – ünvan sahibini identifikasiya edən şəbəkə birliyinin ünvanıdır: www.xalqqazeti.com (“Xalq qəzeti”), www.bsu.edu.az (Bakı Dövlət Universiteti), www.millikitabxana.az (Azərbaycan Milli Kitabxanası) və s.

Domen adı unikaldir və internet şəbəkəsində bir neçə analoji domen adları mövcud ola bilməz. Hər domenlə elə bir ad bağlı olur ki, müvafiq verilənlər bazasındakı bütün domenlər arasında unikallığı ilə fərqlənir.

Ad vasitəsilə özünü identifikasiya etmək – internet sahəsində kommunikasiya üçün vacib şərtidir: elektron poçtdan istifadə, foruma daxil olma, öz internet-gündəliyinin yaradılması və ya bloq sahibinə müraciət zamanı sistemdə qeydiyyatda düşmək lazımdır, deməli, özünə “nik” seçmək, adlı ünvan yaratmaq, internet aləmində qeydiyyatda düşmək lazımdır.

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının inkişafı yeni ad əvəzləyicilərinin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Söhbət

niklərdən (ing.nic-name) – internetdə kompüter ünsiyyətində istifadə olunan adlardan gedir. Bu adları, əsasən, təkrarlardan qaçmaq üçün yaradırlar. Bir çox adın təkrarı çaşqınlığa səbəb olur, nik isə özlüyündə yeganə ad ola bilər. Onun vəzifəsi kimisə çoxluğun içərisindən seçməkdir. Bu funksiya nominativ fəaliyyət üçün məntiqi əsas kimi çıxış edir. Xüsusi adın başqa bir funksiyası da bununla sıx bağlıdır – fərdiləşdirmə vasitəsi və başqaları ilə müqayisədə insan unikallığının, insan “mən”inin verbal işarəsi olmaq. İnsan doğularkən ona verilən adi adlar bu vəzifənin öhdəsindən tam şəkildə gələ bilmir. Buna görə də özünüifadəyə canatma istifadəçiləri ad yaradıcılığına sövq edir: Kenan Qulieff, Azərbaycandilli Bayramova, @z@D, Gümüş, Neizvestny1980 və s. Nik insanın fərdiliyini ifadə edir, onun şəxsiyyətinin, şəxsi keyfiyyətlərinin ifadəçisidir, insanın daxili aləmindən bəhs edir.

“Onomastik vahidlərin linqvokulturoloji aspektləri” 7-ci yarımfəslin adıdır. Onomastik material nəhəng mədəniyyətşünaslıq potensialına malikdir və linqvokulturoloji və praqmatik informasiya ilə işləmək imkanı verir. Mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesi insanların bir-birinə müraciəti olmadan, dilin xüsusi vahidləri – antroponimlər cəlb edilmədən mümkün deyil. Antroponimlərə diqqət onların dil qanunlarına görə inkişaf edən sözlər kimi xüsusi mövqeyi ilə müəyyənləşir, lakin leksik komponentdən əlavə, informativliyin etnoqrafik, tarixi, sosial, kulturoloji aspektlərini özündə birləşdirir. Xüsusi adlar, o cümlədən antroponimlər dilin vacib komponentidir, onların yanlış istifadəsi və qavranılması mədəniyyətlərarası kommunikasiya prosesində qarşılıqlı anlaşmanın pozulmasına gətirib çıxarır. Şəxs adları, ata adları, soyadlar, ləqəblər, təxəllüslər, şübhəsiz ki, leksik-semantik sistemin bir hissəsidir, onun çərçivəsində işlənir və eyni zamanda, cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərə həssaslıqla reaksiya verir. Hər xalqın dilində şəxs adları kulturoloji dəyərə malikdir. Ad insanın həyat yolunu müəyyənləşdirir, buna görə də advermə onun həyatında çox vacib mərasimdir.

Konkret situasiya və ya ünsiyyət sferasından kənarında Cahangir, Sevinc, Vaqif və s. adları konkret bir insanı göstərmir. Belə adları, yəni kollektivin dil şüurunda hər hansı bir insanla

əlaqədar olmayanları kütləvi antroponimlər adlandırmaq olar. Digər antroponimlər də bir çox insana aiddir, lakin, hər şeydən əvvəl, bir insanla bağlıdır. Bu, çox məşhur adamların adlarıdır (Şekspir, Hacıbəyov və s.). Bunları fərdi antroponimlər adlandırmaq olar. Fərdi xüsusi ad çox zəngin məzmunla malikdir və onun mənasına obyekt haqqında bütün ensiklopedik informasiya daxil edilir. Antroponimin daşıyıcısı haqqında bu məlumatlar kütləsini ilkin nominasiyada fərdi antroponimin mənası saymaq olar.

Dilin toponimik sistemində mədəniyyət, dil, zaman və məkan, cəmiyyətin inkişaf mərhələləri, sosial-tarixi şərait əks olunur. Bizi əhatə edən gerçəkliyin müxtəlif hadisələrinin qiymətləndirilməsi, xarakterizə edilməsi üçün işlənən toponimlər loqoepistemlər sayılır, yəni mədəniyyətin dildə və ya dilin mədəniyyətdə izləri. “Loqoepistem” kulturoloji termini ilk dəfə V.Y.Kostomarov və N.D.Burvikova tərəfindən dil və mədəniyyət səviyyələrində qavramanı tələb edən onomastik işarə (antroponim və ya toponim) mənasında irəli sürülmüşdür³². Loqoepistem haqqında fikirlərin əsasında koqnitiv ideya durur.

Toponimlər ekstralingvistik amillərin təsiri ilə loqoepistem statusu qazanır. Toponim-loqoepistemlər müasir kommunikasiyanın ayrılmaz elementi, lingvokulturoloji fenomenlərdir. Onlar kommunikativ məkanda işlənir, fəaliyyət göstərir. Toponim-loqoepistemlərdə kodlaşdırılmış biliklər müəyyən lingvomədəni birliyin nümayəndəsinə yaxşı tanışdır. Danışan subyekt hər hansı bir toponimi yaxşı tanıya bilər, lakin həmin toponimin mətndəki müasir mənasını düzgün izah etməyi bacarmaz. Bu zaman coğrafi adın simvolik funksiyası aktuallaşır.

IV fəslin səkkizinci yarımfəslə **“Onimlərin media-mətnlərdə işlənməsi”** adlanır. Onimlər kommunikasiya prosesində böyük rol oynayır. Media-mətnin ayrılmaz komponenti kimi onomastik vahidlər böyük həcmdə fon informasiyasından ibarətdir. Onlar media-mətnin onomastik məkanını formalaşdırır. KİV dilindəki

³² Бурвикова, Н.Д. Воспроизводимые сочетания слов как лингвокогнитивная и терминологическая проблема / Н.Д.Бурвикова, В.Г.Костомаров // Филологические науки, – 2006. №2, – с.48

onomastik leksikanın təhlili mass-media mətnlərində işlənən onimlərin potensialının xüsusiyyətlərini daha tam şəkildə açmağa kömək edir. Onimlər mətnin başlıca istiqamətini müəyyən edir. Azərbaycan mətbuatında onomastik vahidlərin bir sıra növlərinə rast gəlmək mümkündür. Həmin xüsusi adlar müəllif-müxbirlərin müəyyən kommunikativ məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur.

Mətnin bir komponenti kimi, başlıq güclü mövqe tutur, mətni adlandırır və onun haqqında ilkin informasiyanı verir. Uğurlu ad çox informativdir və media-mətnin effektivliyini artırır. O, publisistik əsərin məzmunu haqqında müəyyən informasiya daşıyır. Başlıq diqqəti cəlb etməli, öz məzmunu ilə oxucunu maraqlandırmalı və onu materialla/məqalə ilə tanışlığı davam etdirməyə təhrik etməlidir. Media-mətnlərin başlıqları yüksək izahedici potensiala malikdir, çünki başlıqlar, bir qayda olaraq, “çevrilmiş piramida prinsipinə” uyğun yaradılır. Bu qayda ondan ibarətdir ki, mətnin I cümləsi, yəni başlıq əsas informasiyanı əks etdirir, mətn isə başlığın aktivləşdirdiyi məlumatları şərh edir, tamamlayır.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqat prosesi zamanı əldə edilmiş elmi qənaətlər aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirilmişdir:

1. Dilçilikdə tətbiqi onomastika üzrə araşdırmaları nəzərdən keçirdikdə bu məsələlərin daha aktual olduğunu gördük: 1) fənlərarası onomastik tədqiqatların inkişafı; 2) tərcümə, yaxud transkripsiya / transliterasiya; 3) dünyanın dil mənzərəsi aspektində onomastik tədqiqatların inkişafı; 4) tətbiqi onomastikanın forma və janr növlərinin genişlənməsi; 4) internet-texnologiyaların unikal imkanlarından geniş istifadə; 5) linqvistik-normativ, metodik, mədəni-estetik aspektlərdə tədqiqatlar. Bu araşdırmaların əsas tendensiyası kompleks tədqiqat metodikasının tətbiq edilməsidir.

2. Onomastik termin bu sahənin anlayışlar sisteminə daxil olan ayrıca məfhum şəklindəki elmi informasiyanın daşıyıcısıdır. Terminoloji sistemdə onomastik terminlər terminoloji sahəyə xidmət edən sözlər kimi nizamlılıq əldə edir. Terminoloji sahə – onomastik terminin mövcud olduğu elə bir sahədir ki, ondan kənarında söz öz terminlik xüsusiyyətini itirir, termini adi sözlərdən fərqləndirən başlıca əlamət kimi çıxış edir, onun üçün kontekst rolunu oynayır,

termin burada başqa terminlərlə qarşılıqlı münasibətdə olur.

3. Onomastik lüğət layihəsinin həyata keçirilməsi leksik materialın daim artan nəhəng kütləsinin axtarışını, seçimini və mühafizəsini nəzərdə tutur. Leksikoqrafik məlumat bazasının keyfiyyəti təkcə mənbələrin həcmi və müxtəlifliyi ilə deyil, həm də leksikoqrafik servisin inkişaf səviyyəsi, yəni təqdim edilə bilən xidmətlərin miqdarı ilə müəyyənləşir. Onomastik materialın toplanması tərtibçinin əsas vəzifəsidir. Seçilmiş tədqiqat metodları tətbiq edilməli, lüğət üçün zəruri olan informasiya diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir.

4. Onomastik nominasiya prosesində onimlər əks etdirdiyi obyektin, denotatın mahiyyətinə uyğun yaranır. Nominasiyanın əsas inkişaf yolları və xüsusi adların tipləri bütün xalqlarda oxşardır. Həç bir ad boş yerə yaranmır, obyektin adlandırılmasına ehtiyac yarandıqda meydana çıxır. Hər bir ad əsaslandırılır və dildə təsbit olunur. Mənasız ad yoxdur, bu məna linqvistik təhlillə üzə çıxarıla bilər. Nominasiya aktı və onun prinsipləri dil qanunları, adlandıran varlıq kimi insanın psixologiyasının xüsusiyyətləri ilə idarə olunur.

5. Onomastik derivasiya sözyaratma tiplərinin xüsusiyyətlərini, dildaxili və dilxarici amillərin təsiri ilə baş verən semantik və struktur dəyişiklikləri, söz yuvalarının formalaşmasını, bütövlükdə sözdüzəltmə sistemini, müxtəlif onimik törəmələri və onların yaranma yollarını və s. öyrənir.

6. Onomastik materialın xəritələşdirilməsi müasir dövrün vacib və aktual məsələlərindəndir. Xəritələşdirmə prosesində həm mövcud təcrübə, həm də müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq oluna bilər. Düzgün tərtib olunmuş xəritə həm müəllifin özü, həm də digər tədqiqatçıların ümumiləşdirmələri və nəticələri üçün yeni və zəruri informasiya verir.

7. Azərbaycan dilçiliyində orfoepiya normaları ən az tədqiq olunan məsələlərdəndir. Onimlərin tələffüz xüsusiyyətləri isə dilçiliyimizdə indiyədək xüsusi olaraq araşdırılmamışdır. Onomastik vahidlərin orfoepiyası anlayışına adların tələffüzünün əsas xüsusiyyətləri, onlarda vurğu normaları, səslərin müəyyən fonetik şəraitdə tələffüz qayda-qanunları kimi məsələlər daxildir.

8. Bir dildən digərinə adların keçməsi, ötürülməsi transkripsiya

və transliterasiya prinsiplərinə tabe etdirilir. Bu, böyük həssaslıq tələb edən işdir. Ümumi sözlər başqa dildə verilməyəndə onların mənasının göstərilməsi çox əhəmiyyətlidir. Sözlərin səs cildi elə bir mühüm rol oynamır. Əksinə, onların verilməsi üçün səs cildi zəruridir. Çünki onlar başqa dilə keçərkən, əsasən, öz ilkin görünüşünü qoruyub saxlayır. Sözlərin dil də həmin adın semantikasını qorumağa cəhd göstərir. Adın transkripsiyası və ya tərcüməsi adlandırılan obyektin tipindən, obyektin özünəməxsus cəhətlərini adın necə əks etdirməsindən, obyektə ifadə edən sözlərin leksik xüsusiyyətlərindən asılıdır.

9. Onimlər müxtəlif dilxarici sferalara, o cümlədən cəmiyyətin hüquqi cəhətdən nizamlanmasını təmin edən hüquqşünaslıq sahəsinə də daxil olur. Xüsusi adların dilçilik və hüququn kəşfində nəzərdən keçirilməsi yeni sahənin – hüquqi linqvistikanın meydana gəlməsi və inkişafı ilə mümkün olur. Hüquqi sferaya daxil olan onimlərin linqvistik tədqiqi problemlərinə müraciətin aktuallığı həm linqvistik, həm də ekstralingvistik amillərlə müəyyənə bilər.

10. Toponimlər cəmiyyətin həyatında böyük rol oynayır. Onlar xalqlar- və dövlətlərarası münasibətlərin vacib tərkib hissəsidir. Buna görə də cəmiyyət üçün toponimlərin normalaşdırılması, hamı tərəfindən ümumişlək və ümumməqbul hala salınması zəruridir. Lakin cəmiyyətin inkişafı, ictimai, siyasi, təsərrüfat həyatındakı dəyişikliklər toponimlərə də təsir edir. Məhz bu baxımdan toponimlərin düzgün və sabit yazılışı həm elmi, həm də praktik əhəmiyyət kəsb edir. Toponimlərin unifikasiyasında alimlər, kartoqraflar, mətbuat, nəqliyyat, mədəniyyət, təhsil, inzibati və digər orqanların işçiləri maraqlıdır.

11. Şəhərdaxili obyektlərə adların verilməsi çox ciddi və mürəkkəb işdir. Həmin adların böyük elmi və praktik əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onlar müvafiq hakimiyyət orqanlarının daimi nəzarəti altında və toponimistlərin mütləq iştirakı ilə verilməlidir. Hər addəyişmənin geniş müzakirəsi məcburi normaya çevrilməlidir. Məhz bu zaman ciddi dəyişikliklərə uğramadan uzun müddət fəaliyyət göstərən obyekt adları sistemini yaratmaq mümkündür.

12. Şəhər obyektlərinin adlandırılması ümumi nominasiya prosesinin yalnız bir hissəsidir. Adlar istənilən müasir şəhərin

ayrılmaz bir hissəsidir. Onların yayılma sferası getdikcə genişlənir. Bu artım nitq mədəniyyətinin mühüm estetik problemlərindən birinə çevrilir. Bütün bunlar bir daha erqonimiya sahəsində dil siyasətinin zəruriliyini sübut edir. Milli urbanonimikonun xüsusiyyətləri müxtəlif amillərlə şərtlənir: milli urbanonimiyanın formalaşub inkişaf etdiyi mədəniyyətin spesifikasiyası, sosial, mədəni-tarixi ənənələr, dil sisteminin xüsusiyyətləri.

13. Kommersiyanın uğuru reklamdan, reklamın uğuru mətndəki informasiya və xüsusi isimlərdən asılıdır. Reklamın effektivliyi arqumentlərin seçimi və onlardan istifadə bacarığı ilə şərtlənir. Reklamların dil xüsusiyyətlərinin araşdırılması onomastik məkanın vahidləri kimi reklam onimlərinin spesifikasiyasını öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onlar reklamaların üslubunu və linqvopsixoloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

14. Milli onomastik sistemlərin müxtəlif əlamətlərinin öyrənilməsi kulturoloji maraq təşkil edir. Mədəniyyət kontekstində xüsusi ad müəyyən etnosa mənsubluq işarəsi və özünüidentifikasiya vasitəsi kimi çıxış edir. Toponimlərin funksiyalarının özünəməxsusluğu, bu vahidlərin obyektləri adlandırmaq və səciyyələndirmək qabiliyyəti onlara müxtəlif yanaşmaları şərtləndirmişdir. Antroponimlər dilin vacib komponentidir, onların yanlış istifadəsi və qavranılması mədəniyyətlərarası kommunikasiya prosesində qarşılıqlı anlaşmanın pozulmasına gətirib çıxarır.

15. KİV dilindəki onomastik leksikanın təhlili mass-media mətnlərində işlənən onimlərin potensialının xüsusiyyətlərini daha tam şəkildə açmağa kömək edir. Onimlər mətnin başlıca istiqamətini müəyyən edir. Azərbaycan mətbuatında onomastik vahidlərin bir sıra növlərinə rast gəlmək mümkündür. Həmin xüsusi adlar müəllif-müxbirlərin müəyyən kommunikativ məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Onomastik lüğət kartotekası və onun mənbələri // Gənc aspirantların və tədqiqatçıların respublika konfransının tezisləri, – Bakı: – 2001, – s.55-56
2. Nominasiya və nominativ vahidlər // Tədqiqlər. AMEA-nın

müxbir üzvü, prof. A.A.Axundovun 70 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları, – Bakı: – 2002, – s.44-45

3. Onomastik vahidlərin transkripsiya və transliterasiya problemi // “Müstəqil Azərbaycanda elmin inkişaf istiqamətləri” mövzusunda həsr olunmuş I elmi konfransın tezisləri, – Bakı: – 2002, – s.44
4. Onomastik sözlüklər və onların düzənlənmə yöntəmləri // – Ankara: Dil dergisi, – 2002. sayı: 112, – s.72-73
5. Özel adlar sözlüklerinin yapıma yolları // – Bakı: Türkologiya, – 2002. №1-2, – s.73-82
6. Orfoqrafiya qaydaları və onomastik vahidlər // Heydər Əliyevin anadan olmasının 80 illik yubileyinə həsr edilmiş “Heydər Əliyev və Azərbaycan filologiyası” mövzusunda keçirilmiş elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: – 2003, – s.228-231
7. Onomastik terminologiya: anlayışlar sistemi // – Bakı: Terminologiya məsələləri, – 2004. – s.92-96
8. Tətbiqi toponimikada kartoqrafik metod // – Bakı: Tədqiqələr, – 2004. № 4, – s.230-233
9. Onomastik terminlərin semantikasısı // – Bakı: Bakı Universitetinin Elmi Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası, – 2004. № 3, – s.121-125
10. Onomastik nominasiyada əlamətin rolu // – Bakı: AMEA-nın Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası), – 2004. № 3-4, – s.21-24
11. Terminoloji leksika və onomastik terminologiya // Elmi axtarışlar, Bakı: Səda, – XIV toplu. – 2005, – s.84-89
12. Onomastik terminlər // – Bakı: Dilçilik məsələləri, – 2005. №2 (3), – s.124-129
13. Onomastik terminoloji leksikoqrafiyanın nəzəri məsələləri // – Bakı: AMEA-nın xəbərləri (humanitar elmlər seriyası), – 2005. №3, – s.117-121
14. Национальный язык и ономастические термины // «Ономастика в кругу гуманитарных наук». Материалы международной научной конференции, – Екатеринбург:

- 2005, – с.132-133
15. Adların yaranma qanunauyğunluqları // – Bakı: Bakı Universitetinin Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası. Xüsusi buraxılış, – 2006. № 2, – s.143-148
 16. İctimai-siyasi hadisələr və urbanonimlər // – Bakı: Tədqiqlər, – 2006. №4, – s.194-200
 17. Rəsmi sənədləşdirmələr və KİV-də xüsusi adların yazılışında anomaliyalar // – Bakı: Tədqiqlər, – 2007. №3, – s.282-288
 18. Qısaltmaların orfoepiyası // – Bakı: AMEA-nın xəbərləri (humanitar elmlər seriyası), – 2008. № 3, – s.63-68
 19. Şəxs adlarının tələffüz qaydaları // – Bakı: Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, – 2008. №4, – s.24-29
 20. Правовые пути нормализации топонимов в Азербайджане // «Ономастика Поволжья». Материалы XI Международной научной конференции, – Йошкар-Ола: – 2008, – с.91-97
 21. Структурно-семантические особенности эргонимов города Баку // «Стратегии исследования языковых единиц». Материалы Тверской международной научно-практической конференции, – Тверь: – 2009, – с.278-283
 22. Şəxs adlarının orfoqrafiyası // – Bakı: Dilçilik İnstitutunun Əsərləri, – 2009. №1, – s.183-192
 23. Теоретические и лингвометодические проблемы культуры речи // «Русский язык в современном мире: константы и динамика». Материалы международной научной конференции, – Волгоград: – 2009, – с.272-278
 24. Рекламные онимы в масс-медийных текстах // – Киев: Мова і культура, – 2009. Випуск 12, том VIII (133), – с.101-107
 25. Топонимы – носители истории культуры // «Языковые измерения: пространство, время, концепт». Материалы IV Международной научной конференции по актуальным проблемам теории языка и коммуникации, Том II. Москва: – 2010, – с.21-24
 26. Reklam onimlərinin linqvopsixoloji xüsusiyyətləri // – Bakı:

- Tədqiqlər, – 2010. №1, – s.52-61
27. Pragmatonimlərin semantik-semiotik xüsusiyyətləri // – Bakı: Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, – 2010. № 2, – s.5-8
 28. Азербайджанские доменные имена // «Стратегии исследования языковых единиц». Материалы международной научно-практической конференции, – Тверь: – 2010, – с.261-266
 29. Регистрация товарных знаков и их правовая защита // «Ономастика Поволжья». Материалы XII Международной научной конференции, – Казань: – 2010, – с.320-323
 30. Функции поэтонимов в художественном тексте // «Слово, фразеологизм, текст в литературном языке и говорах». Сборн.науч.статей. Материалы Международной научно-практической конференции, – Орел: – 2010, – с.218-222
 31. Роль азербайджанских топонимов в межкультурной коммуникации и диалоге культур // «Прагмалингвистика и практика речевого общения». Материалы VI Международной научно-практической конференции, – Ростов-на-Дону: – 2010, – выпуск 4. – с.38-43
 32. Объекты экотуризма в Азербайджане // «Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур». Сборн.науч.статей (по итогам межд. науч.-практ.конф.). Выпуск V. – Белгород: – 2010, – с.78-82
 33. Лексико-семантические группы годонимов Баку // «Филология – XXI». Материалы II международной научно-теоретической конференции, том 1: Лингвистика. – Караганда: – 2011, – с.156-166
 34. The role of extralinguistic factors in toponymy // XXIV International Congress of Onomastic Sciences. Abstract Guide. – Barcelona: – 2011, – p.6
 35. Ad bilimsel birimler ve sosyal etmenler // – Ankara: Türk dünyası. Dil ve Edebiyat dergisi, – 2011. Sayı: 28, – s.33-38
 36. Pragmatic meaning of onyms // IVth International Conference on Pragmalinguistics and Speech practices. Cambridge

Scholars Publishing: – 2011, – p.p.215-219

37. Toponimlər linqvokulturoloji fenomenlər kimi // – Bakı: Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, – 2012. №1, –s.5-11
38. Функционирование онимов в медиа-текстах // Культура народов Причерноморья, – 2012. № 224, – с.128-131
39. Uygulamalı sözlük bilgisinin bir sıra kuramsal problemləri üzerine // Uluslararası Dil ve İletişim Sempozyumu: Araştırma Eğilimleri ve Güçlükler, – İzmir: – 2012, – s.1571-1577
40. Onomastik terminlər sosiolinqvistik tədqiqat obyektı kimi // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2013. № 10, – s.172-178
41. “Erqonim” konsepti ilə bağlı mülahizələr // – Bakı: Terminologiya məsələləri, – 2014. № 1, – s.44-53
42. Erqonimlərin yaranma və işlənmə xüsusiyyətləri // “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri”. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr olunmuş V Beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 05-07 – may, – 2014, – s.257-259
43. Топоконцепт «Азербайджан» в лингвокогнитивном аспекте // «Ономастика Поволжья». Материалы XIV Международной научной конференции, – Тверь: – 2014, – с.129-133
44. The role of extralinguistic factors in toponymy // The Way of Science, – 2014. № 4, – pp.82-84
45. Лингвокультурологические особенности азербайджанских личных имён // Русское слово. Волгоград: Олимпия, – 2015, – выпуск 4. – с.286-291
46. Bədii mətn və poetik onomastika // “Kitabi-Dədə Qorqud” və türk dünyası”. “Kitabi-Dədə Qorqud”un tərcüməsi və nəşrinin 200 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 2015, – s.553-556
47. Новые тенденции в ономастической лексикографии // «Человек и мир в контексте современной лексикографии». Межвузовский сборник научных статей, – Тверь: Тверской гос.ун-т, – 2016, – выпуск 1. – с.36-42

48. Особенности формирования и употребления эргонимов // «Трубачевская соборная встреча». Сборник материалов конференции, – Волгоград: Олимпия, – 2017, – выпуск 3. – с.101-106
49. Addəyişmə prosesində dilxarici amillərin rolu // Conference Book. Baku 2 nd International Conference of Science, – Baku: – 2018, – pp.164-167
50. Öğretim Leksikografisi ve Onomastik // Book of Abstract of 1st International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences (İCES 2018), – Istanbul: – 2018, – p.11.
51. Tətbiqi onomastika məsələləri: monoqrafiya / – Bakı: MSV NƏŞR, – 2018. – 224 səh.
52. Educational lexicography and onomastics // Proceedings of ICES 2018 – 1st International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences (İCES 2018), – Istanbul: – 2018, – pp.104-110
53. Regional toponimika və topokonseptlər // – Bakı: Qərbi Kaspi Universiteti, Elmi Xəbərlər. Humanitar elmlər seriyası, – 2019. № 2, – s.131-137
54. Linguistic culturological and ethnic aspects of toponymy // – Kіev: Мова і культура, – 2019. Випуск 22, том 196, – p.89-95
55. Türk lehçelerinde kosmoantroponimler // Yazılışının 950. Yılı anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu, – Ankara: – 3-5 ekim, – 2019, - s.482-491
56. Xüsusi adların linqvokulturoloji təsviri (Əcnəbilər üçün “Azərbaycan dili” dərsliyi əsasında) // 3. Uluslararası Nevruz Kültür və Medeniyet Kongresi. Kongre Tam Metin Kitabı, – Bakü: – 18-22 mart, – 2020, – s.182-187
57. Azerbaijani anthroponyms in the linguoculturological context // 27th International Congress of Onomastic Sciences, Book of Abstracts, – Krakow: – 2020, – icos2020.ijp.pan.pl
58. The role of the proper names on the internet-communication // Journal of Critical Reviews (Scopus), – 2020. Vol.7, issue 4. – p.906-908
59. Türk onomastiğinde ad verme gelenekleri // XV. Uluslararası

Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı. Gürcistan – Tiflis: – 25-28 – Eylül, – 2020, – s.424-430

60. Onomastikada presedentlik // 4th International Noruz Conference on Scientific Research. The book of full texts. Volume – III., – Karabagh, Azerbaijan: – March 18-21, – 2021, – p.164-170

Dissertasiyanın müdafiəsi 8 iyun 2021-ci il tarixində saat 12⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 7 may 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 05.05.2021

Kağız formatı: 60x84 16¹

Həcm: 67 490

Tiraj: 100